

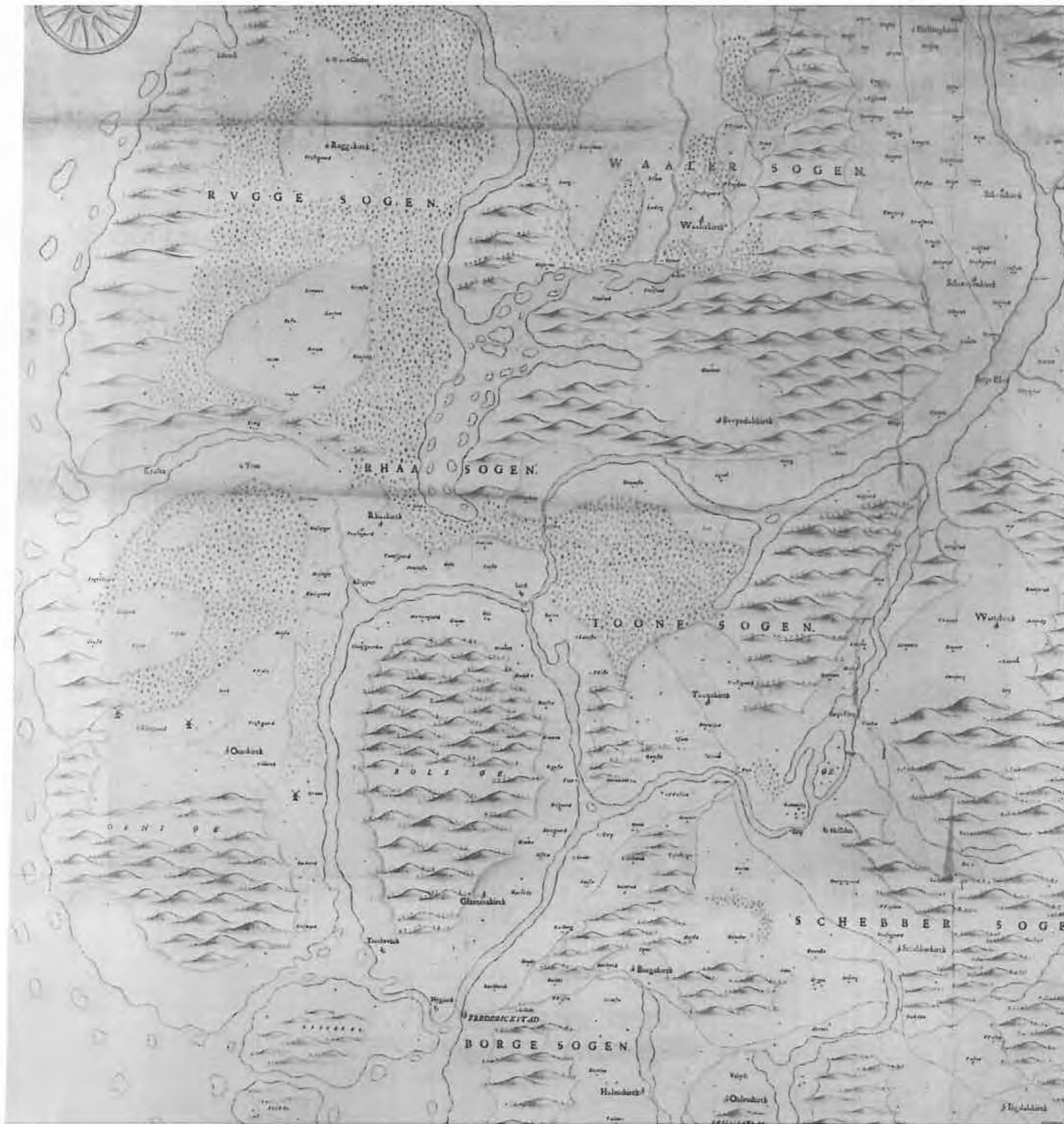

ØSTFOLDLANDSKAP AV REGIONAL BETYDNING

2. reviderte utgave

Fylkesmannen i Østfold
Miljøvernavdelingen

FORORD

Denne rapporten er et forsøk på å gi en bred oversikt over verdifulle landskapsområder i fylket. Områdene bør skjermes mot utbygging og andre tiltak som kan utarme landskapets naturstruktur, kulturminner og estetiske kvalitet.

Områdenes status som regionale landskap bygger på vurderinger i miljøvern-avdelingen der et bredt spekter av kriterier er lagt til grunn. Det er ikke foretatt spesielle fagutredninger eller registreringer med tanke på denne rapporten. Miljøvern-avdelingens samlede kunnskap om fylket har stått sentralt, og en rekke skriftlige arbeider, rapporter m.v. inngår i vurderingsgrunnlaget.

Det presiseres at kulturminner er omtalt i rapporten kun i den grad de utgjør vesentlige element i de landskap som er omtalt. Rapporten gir ikke på noen måte en totaloversikt over kulturminner som finnes innen det enkelte område.

Utkastet til denne rapporten har vært ute til faglig høring i kommunene, fylkeskommunen og statlige fagetater. Det kom inn svært få konkrete endringsforslag, og ellers ingen vesentlige faglige innvendinger. I denne endelige utgaven er innholdet stort sett det samme som før, men til gjengjeld er rapporten blitt mer brukervennlig.

Rapporten er ikke en ny verneplan, men et verktøy til bruk i arealplanleggingen med basis i et godt og lett leselig kartmateriale. Det primære formål med rapporten har vært å rasjonalisere miljøvern-avdelingens informasjonsarbeid og saksbehandling. Har vi lyktes, vil det forhåpentligvis komme alle offentlige etater og private organisasjoner som forvalter natur- og kulturlandskapet i Østfold til gode.

Ottar Krohn
Fylkesmiljøvernsjef

Vidar Asheim
Friluft- og naturvernkonsulent

Mai 1993

INNHold

Innledning	1
Beskrivelse av landskapstyper	
1. Kulturlandskap	2
2. Kystlandskap	4
3. Sjøområder og vassdrag	6
4. Bymarker og tettstedsnære turområder	6
5. Fjellaområder	8
6. Motorveilandskap	10
Kartdel	
Tabell over område nr. 1 - 100	12
Oversiktskart	13
Bruerveiledning (tegnforklaring til områdekartene m.v.)	14
Områdenr. 1.....	16
område nr. 100	55
Viktige landskap av lokal betydning, innspill til et kommunalt register	56
Sammendrag	58

INNLEDNING

Miljøvernavdelingen vil med denne rapporten gi en samlet oversikt over et utvalg verdifulle kulturlandskap, naturområder og turmarker i Østfold. Rapporten presenterer i alt 100 områder, fortløpende nummerert fra Hobøl i nordvest til Enningdalen i sørøst, og fordelt på 6 ulike landskapstyper:

- Kulturlandskap
- Kystlandskap
- Sjøområder og vassdrag
- Bymarker og tettstedsnære turområder.
- Fjellaområder
- Motorveilandskap

Områdene er vist på kart og gitt en kort omtale. Miljøvernavdelingen har også et fylldig diasarkiv med motiver fra de mest interessante områdene.

På denne måten prøver vi å samle viktige kulturhistoriske, landskapsestetiske, rekreative og naturfaglige verneinteresser innenfor klart definerte landskapsenheter.

Vi presiserer at dette ikke er noen ny verneplan, men et hjelpemiddel til å avklare arealkonflikter på et tidlig stadium i planprosessen. Rapporten vil heller ikke påvirke omfanget av framtidige vernesaker og restriksjoner i medhold av naturvernloven. Derimot kan den gi en pekepinn om hvor i fylket miljøvernavdelingen vil konsentrere sin innsats av virkemidler. Disse virkemidlene omfatter både faglige råd i plansaker, innsigelser, retningslinjer for tilrettelegging i friluftsområder, anvisning om hvor kulturlandskapstilskudd og flerbrukshensyn vil gi størst effekt.

Naturvernloven er et restriktivt, men arealmessig svært begrenset virkemiddel. I forvaltningen av landskapet må vi primært satse på andre virkemidler. Plan- og bygningsloven som regulerer all utbygging og arealbruk utenom landbruksnæringen, bør brukes bevisst for å sikre høy landskapskvalitet og god byggeskikk. Når det gjelder jord- og skogbruksnæringen, er det her aktuelt med positive virkemidler og frivillig innsats. Eksempler på dette er graderte kulturlandskapstilskudd over jordbruksavtalen

og aktiv oppfølging av prinsippet om flersidig skogbruk.

I arealforvaltningen skilles det mellom regionale og lokale interesser. Miljøvern-avdelingen vil i sterkere grad konsentrere sin oppmerksomhet til *de regionale områdene*. Forvaltningen av de lokale verneinteresser og landskaphensyn bør være et kommunalt ansvar. I denne sammenheng vises til "Viktige landskap av lokal betydning, innspill til et kommunalt register" på side 56.

Denne rapporten er et bidrag til avklaring av regionalt interessante landskapsområder. Alle parter i planprosessen bør være tjent med en slik oversikt som sammenfatter regionale verneinteresser og hensynsregler, og som synliggjør mulige konfliktpunkter.

Grensene for de enkelte områdene (se kartene) må ikke forstås som en absolutt og klart trukket grense mellom "interessante og uinteressante" landskap. Avgrensningen vil i flere tilfelle både være en skjønnsmessig og omtrentlig angivelse. Det vil også finnes eksempler på områder som antagelig burde vært med, men som ikke inngår i rapporten. Disse forhold bør likevel ikke svekke rapportens betydning som et nyttig verktøy i areal-planleggingen.

Rapporten må tas for det den er, et praktisk hjelpemiddel og ikke en vitenskapelig avhandling. Selv om utvalget, avgrensningen og omtalen av de enkelte områdene ikke er fullstendig, vil rapporten gi et godt vurderingsgrunnlag når enkeltsaker skal settes inn i en større landskapsmessig sammenheng.

Selv om vi nå konsentrerer innsatsen til de regionale områdene som er omtalt i rapporten, må vi minne om at miljøvernavdelingen fortsatt har spesifikke verneinteresser å ivareta utenfor disse områdene. Dette gjelder bl.a. en rekke naturfaglige forekomster og lokaliteter, viltbiotoper, trekkveier for vilt, fiskeforekomster, friluftsområder og landskapsmessige hensyn. Et eksempel på dette er at flere verneverdige barskogsområder ikke omfattes av landskapstypen "Fjellaområder".

1. KULTURLANDSKAP

Til denne typen regnes kjemeområder med rik naturstruktur, markante kulturminner, høy symbolverdi og estetisk kvalitet. Utvalget er foreløpig avgrenset til jordbrukslandskap, men vil også kunne omfatte antikvariske bymiljøer og urbane kulturlandskap. Dette må nærmere drøftes med de antikvariske fagmyndigheter i fylket.

Bærende elementer er randsoner med frodig vegetasjon, gamle trær og tregrupper, eikelunder, edelløvskog, hagemarker, steingarder, alléer, historiske hager, parker og bygningsmiljøer, middelalderkirker, raviner, bekker, dammer og våtmarker.

Karakteristiske eksempler er herregårdslandskapene ved Alby, Værne Kloster, Tomb og Nes (i Borge), landskapsrommet omkring Ågårdselva, Visterflo og Skinnerflo, Berby - Enningdalen og de store ravineområdene i Indre Østfold. I alt er det valgt ut 39 kulturlandskap av regional betydning.

Det anbefales at områdene generelt skjermes mot utbygging og andre forstyrrende inngrep. Enkelte steder kan landskapet få en viss utbygging, men all bygge- og anleggsvirksomhet bør underlegges strenge hensynsregler både når det gjelder plassering, visuell eksponering og stiltilpassing.

Ny bebyggelse bør ikke spres slik at landskapsbildet blir ytterligere punkttert, men heller knyttes til eksisterende gårdstun og strøksbebyggelse, og eventuelt veves inn i en samlende vegetasjonsstruktur.

Videre er det av avgjørende betydning at våtmarker, dammer, bekker, raviner, hagemarker, lunder, krattbelter, alléer, åkerholmer og monumentaltrær blir bevart som naturlige randsoner og øyer i produksjonslandskapet.

Bakkeplanering, bekkelukking, kanalisering og annen utarming av landskapets naturstruktur bør ikke forekomme. Områdene bør prioriteres ved fordeling av kulturlandskapstilskudd og planlegging av flerbrukstiltak i landbruket. Eksempler er beitedrift, skjøtsel av randsoner, viltbiotoper og gamle kulturmarkstyper, samt etablering av turstier.

BILDETEKSTER

Hobøl kirke og prestegård er et av de fineste anlegg i sitt slag i Østfold. Anlegget danner et samlende midtpunkt i et historisk rikt og visuelt uforstyrret kulturlandskap. - Se område 3.

Ved Sand fører et vakkert beitelandskap ned til Øyern, et av de få stedene i fylket med intakte raviner og hagemarker. - Se område 10.

Borge Kirke, omgitt av løvtrær og tunklynger, utgjør et markant landemerke i et åpent og sårbart landskap. - Se område 80.

I fylkets mest utpregede dalbygd, Enningdalen, ligger Berby herregård. - Se område 99.

Herregårdslandskapet på Søndre Jeløy er enestående i Norge og fikk status som landskapsvern-område i 1983. - Se område 21.

2. KYSTLANDSKAP

Store deler av Østfoldkysten er belagt med hyttebebyggelse. Deler av kysten og skjærgården er sikret til friluftsmål, og det er opprettet enkelte sjøfuglreservater. Fra 1972 har det vært generelt byggeforbud i 100-metersbeltet, og hele ytre Oslofjord er definert som friluftsområde av nasjonal betydning.

Kystlandskap av regional betydning omfatter de viktigste restområder med representativ kystnatur og intakte gamle kulturmiljøer på fastlandet og hovedøyene. Et hovedkriterium er at selve landskapsbildet er lite berørt av hytter og andre forstyrrelser. Sett under ett vil områdene spenne over et variert naturgrunnlag med naturfaglige, kulturhistoriske og estetiske kvaliteter, samt gode muligheter for friluftsliv.

Viktige elementer er skjærgårdspartier, holmer, tanger og vikar, svaberg, sand- og rullesteinstrender, kystskog, våtmarkskiler, strandenger, hagemark, lynghei og gamle sjøbuer og strandsitterbruk.

Det er valgt ut 11 kystlandskap av regional betydning. De omfatter bl.a. Nordre Jeløy med sine skogkledte åser, de nakne beiteøyene utenfor Larkollen, det statlige friluftsområdet Mærrapanna i Onsøy og hele det værharde kystbeltet på yttersiden av Hvalerøyene.

Det anbefales at det ikke gis dispensasjoner fra bygge- og deleforbudet i de utvalgte områdene. Dersom mulig bør konflikthytter over tid saneres, og det bør stilles strenge landskapsestetiske krav ved all ombygging. Utvidelse av hyttevolum og riving/oppføring av ny hytte bør kun tillates når virkningen blir mindre beslagleggende både visuelt og fysisk.

Områdene med tilhørende sjøarealer må også sikres mot andre typer av inngrep og miljøbelastninger som f.eks. utfylling, massetak, dumping, oppdrettsanlegg og støyende motorisert vannsport. Innen områdene bør arealer som kan absorbere bebyggelse og tekniske anlegg holdes i reserve, og eventuelt tas i bruk til opparbeiding av lette støttepunkter for det almenne friluftslivet, dvs. dagsbesøkende. Forøvrig bør utfartsparkering, campingplasser, utleiehytter, marinaer og kommersielle serviceanlegg m.v. lokaliseres til tyngre støttepunkter utenfor områdene.

Tidsbegrensede servituttavtaler bør gjøres permanente, og nye friluftsområder bør sikres der det er nødvendig og mulig for tilrettelegging eller for å unngå omdisponering.

Da presset på kystsonen er stort og mangesidig, vil miljøvernvedtaket prioritere arbeidet med å sikre miljøverdiene i denne delen av fylket.

BILDETEKSTER

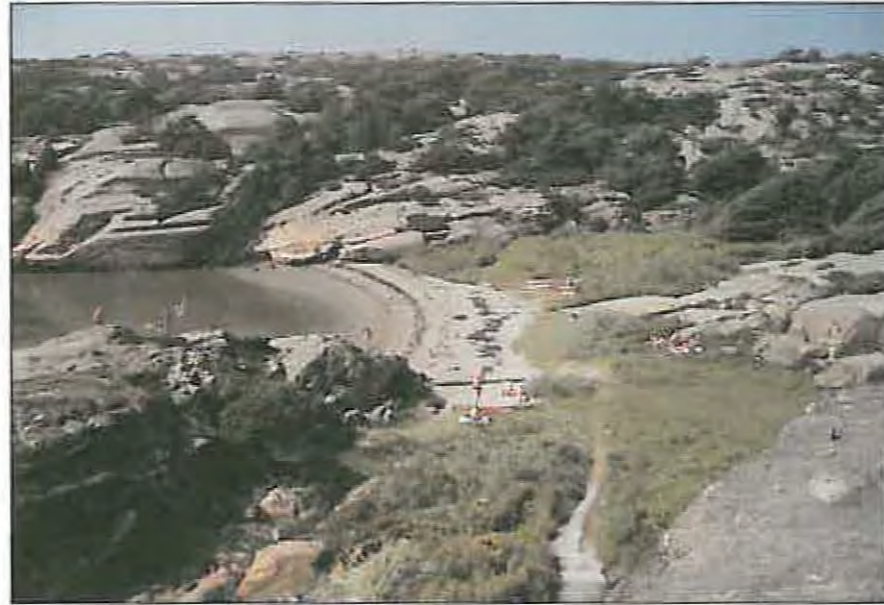
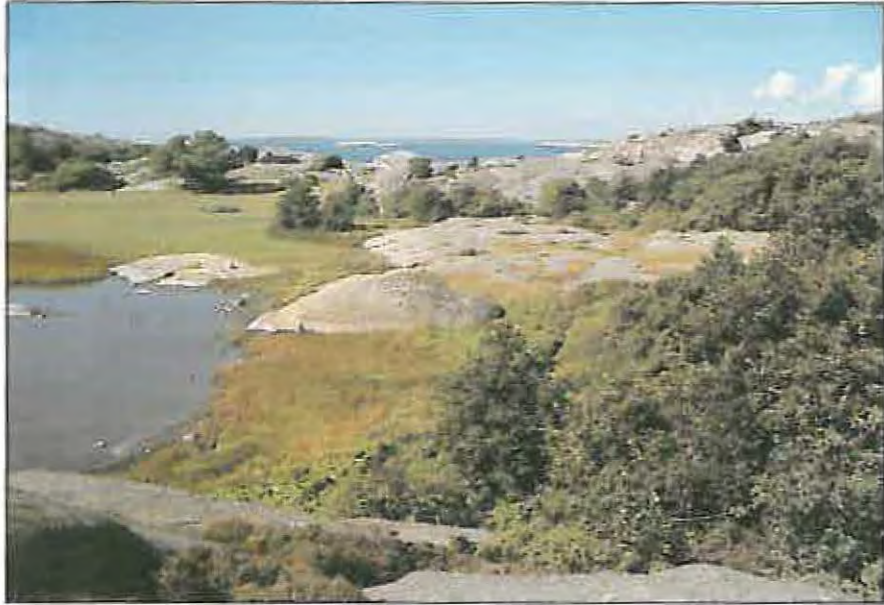
På Gullholmen ligger Guldholmen Fyr som første gang ble tent i 1895. Fyret ble automatisert og avfolket i 1984. En epoke i fyrhistorien er slutt, men bygningene er gitt en ny bruk og blir tatt vare på. - Foto: Tor Schmedling.

Tislerøyene ligger vakkert til i havgapet, nær svenskegrensen. Bildet er tatt med for å vise den landskapstypen som preget også fastlandskysten før hytteboomen i 50- og 60-årene. Foto: Tor Schmedling.

I motsetning til den skogkledte Bevøya er Bile lav og åpen og ettertraktet av både båtfolk og sjøfugl. Her, ved nordspissen av Jeløya, har forresten Liguster-busken ett av sine nordligste voksesteder. - Foto: Tor Schmedling. - Se område 22.

Mærrapanna har glattskurte knauser og svaberg, grunne kiler og frodige klover. Dette lille området som ble kjøpt inn av staten og dermed reddet fra hyttebygging, er i dag det innerste og lettest tilgjengelige skjærgårdslandskapet på Østfold-siden av fjorden. En stor barlind-forekomst har overraskende slått seg til her nær bølgeslaget. - Se område 69.

Hvalerøyene har de største sammenhengende områder med intakt kystlandskap på vår side av riksgrensen. Mesteparten er sikret til friluftsmål, som her ved Kuvauen på Vesterøy. Badestranda er innbydende og omgitt av fri natur på alle kanter. Fisker- og loshavna like ved er den eneste som har beholdt sitt opprinnelige preg på Hvaler. - Se område 75.

3. SJØMRÅDER OG VASSDRAG

Disse landskapstypene har mye til felles med kystlandskapet, men presset og bruksintensiteten er gjennomgående mindre. Det er lagt mange ulike vernemotiver til grunn for utvalget, alt fra fisk og vannfugl til landskapskvalitet, vannkvalitet og uberørthet.

Områdene spenner over hele spekteret fra klare sjøer i uforstyrrede skogslandskap til eutrofe vann og vassdrag i tettbygde kulturlandskap. Boksjøene, Vansjø og Glomma nedenfor Sarpsfossen angir spennvidden. I alt er det valgt ut 10 sjøområder og vassdrag av regional betydning.

Generelt bør all kantvegetasjon beholdes i naturtilstand og strandsoner og bredder skjermes mot utbygging, utfylling og andre skjemmende inngrep.

Bekkelukking, kanalisering og bakkeplanering bør unngås i de nærmeste deler av nedslagsfeltet, og all pløying og oppdyrking bør avgrenses ovenfor flomvannsnivået. Hogstflater bør ikke eksponeres mot åpne vannflater, men utformes og avgrenses slik at det sikres permanente skogbelter med naturlige bryn langs vann og vassdrag.

I sårbare og lite berørte områder bør følgende unngås: Hyttebygging, veibygging, motorisert ferdsel utover tradisjonell landbruksnæring, forurensende utslipp og arealavrenning fra dyrket mark og grøftet myr.

BILDETEKSTER

Ved Lundeby/Enga i Hærland ligger mange vegetasjonsrike tjern og sumper som danner en fin overgang mellom Trømborgfjella og jordbrukslandskapet. Den nye E18-traséen vil dessverre skjære igjennom dette området. - Se område 15.

Øvre del av Hobølelva er en av fylkets beste ørretelver med stryk og dypt nedskåret elveleie. Lengre ned er elva mer egnet til padling, og i sør renner den stillferdig med rik kantvegetasjon ut i Vansjø. Bildet viser et parti ved Norddalen Sag ved Tomter. - Se område 2.

4. BYMARKER OG TETTSTEDSNÆRE TUOMRÅDER

Denne gruppen omfatter de største og mest brukte nærområdene omkring byene og de større tettstedene. Når noen slike tuområder istedet er rubrisert under kystlandskap og kulturlandskap, er det fordi disse områdene har spesielle kvaliteter i tillegg til sin bynære beliggenhet.

Bymarker og tettstedsnære tuområder har regional betydning fordi de betjener enten større befolkningssentra eller flere kommuner. I disse områdene vil miljøvernavdelingen fraråde omdisponering til utbyggingsformål og etablering av miljøfiendtlig virksomhet som ikke følger av vanlig skogdrift. Ut over dette bør kommunene selv forvalte lokale verneinteresser og avklare eventuelle konflikter mellom ulike brukergrupper. I alt er det valgt ut 16 områder, deriblant Fredrikstadmarka, Mossemarka, Åsermarka, Trøgstad Varde og Hylliåsen.

Det bør generelt fastlegges markagrenser mellom tuområdene og tilgrensende tettstedsområder. Byggefelt, pukkverk, fyllinger, skytebaner og anlegg for motorsport m.v. bør ikke legges innenfor markagrensene. Det bør legges forsterket vekt på flerbruksløsninger i skogbruket. Det er ønskelig at kommuner og viktige brukergrupper inngår i diskusjoner om flerbruk, og at resultater av flerbrukstilpasninger blir etterprøvd i marka.

BILDETEKSTER

Nedre Glomma viser oss her sitt brede, åpne landskap med leirsletter og raviner omgitt av frodig løvskog. Men industrien har lenge gjort seg bemerket som her ved Greåker, sett fra fortet. Se område 78.

Buerelva renner gjennom Skjebergdalen og har flere fine fosser, loner og meandere langs løpet. Stedet er selve innfallsporten til Skjebergmarka, største og viktigste "bymark" til storkommunen Sarpsborg. - Se område 60.

5. FJELLAOMRÅDER

Denne landskapstypen omfatter det aller meste av fylkets større og sammenhengende områder av lav-produktiv skogsmark. Avgrensningen av områdene følger i grove trekk de naturgitte grenser for skogsmark av lav bonitet. Samtlige arealer av en viss utstrekning er medregnet, med unntak av de områder som faller inn under de foregående fire landskapstypene.

“Fjella” er både i Østfold og i de svenske grensebygdene den lokale betegnelsen på “ødemarkene” mellom de tradisjonelle bondebygdene. Her er det ikke høyden over havet, men mangelen på jordsmonn som bestemmer naturtypen. Hovedinntrykket er grunnfjellsplatåer med lite løsmasser og mange myrer og vann omgitt av furuskog.

Mange av fjellaområdene er viktige tur- og utfartsområder, mens andre er lite brukt og lite kjent. De utgjør fylkets relative “villmarkspotensiale”, og har naturkvaliteter av regional betydning. Stikkord er stillhet, uberørthet, gammel barskog og sårbart fugleliv. I disse områdene ser vi naturopplevelse, landskapskvalitet og plante- og dyrelivet som en del av miljøvernavdelingens forvaltningsansvar.

Registreringen teller 20 områder, og mesteparten av arealet ligger i et belte fra Ankerfjella i sør via Vestfjella og Trømborgfjella til Båstadfjella i nord. De øvrige områdene er mer oppsplittet, og ligger stort sett i et belte mellom hovedtraet og de indre leirjordsbygdene. Enkelte områder er små og isolerte “villmarkskjerner” omgitt av produktive og tettbefolkede kulturlandskap. Eksempler er Gaupsteinmarka og Lysefjell på grensen mot Akershus.

I fjellaområdene vil miljøvernavdelingen generelt motsette seg alle inngrep som kan utradere naturkvalitetene og ødelegge mulighetene for uforstyrret naturopplevelse. Dette gjelder i første rekke ekskluderende anlegg/virksomheter som flyplasser, skyte- og motorbaner, pukkverk, fyllplasser, trafikkårer og andre utbyggingsformål. Det bør heller ikke tillates en gradvis utarming i form av nye kraftlinjer og ytterligere hyttebygging.

Skogsveibygging og myrgrøfting vil også ha negativ effekt på de miljøverdier områdene representerer. Skognæringen styres etter særlov. Kommunene (plan- og bygningsloven) og miljøvermyndighetene er derfor uten formell innflytelse på skogbruket.

Vi vil anbefale at prinsippet for flersidig skogbruk blir sterkt aktualisert og lagt til grunn for all skogbruksaktivitet i fjellaområdene. Det er ønskelig at kommuner og viktige brukergrupper inngår i diskusjoner om flerbruk, og at resultater av flerbrukstilpasninger blir etterprøvd i marka.

Da registreringen foreløpig ikke skiller mellom viktige og mindre viktige områder, vil det være et visst rom for kompromisser og en reduksjon av det samlede areal. Til gjengjeld er det ønskelig å få en oversikt over hvilke restområder som vil forbli lite berørt av flateskogbruk.

BILDETEKSTER

Store ødemarker med åpne myrer, fjellrabber og karrig furuskog; dette er fjella i Østfold! Bildet er tatt fra riksvei 105, helt nord i Vestfjella-området nær Strømsfoss. Opprettelsen av Vestfjella barskogreservat er et ledd i å sikre et fortsatt betydelig innslag av gammel skog for fremtiden. - Se område 62.

Avgrensningen av fjellaområdene følger stort sett lavbonitet, dvs. skog av mindre økonomisk verdi. Dette motivet av seinvokste gamle furuer ved Torsø minner om Cappelens og Hertervigs malerier, og kan illustrere det skogbildet vi ønsker å fremelske i fjella. - Se område 84.

6. MOTORVEILANDSKAP

Landskapet langs hovedveiene (og jernbanen) er kanskje vårt viktigste uterom. Det er her vi orienterer oss i kulturlandskapet, og det er her vi opplever og gjenkjenner landskapets landemerker og hoveddrag. Vi setter følgende krav til et godt veilandskap: Det skal være lesbart og gi trafikantene visuell føring, dvs. gi sikker forhåndsinformasjon ved hjelp av enkle signaleffekter i fartsretningen. På grunn av høy hastighet og tett trafikk må sidearealene gjengi rolige skiftninger i landskapsbildet. Langs motorveier bør det derfor være et ufravikelig prinsipp å unngå blikkfang som distraherer trafikantene og trekker oppmerksomheten vekk fra det som skjer forover og bakover i kjøretretningen. Dette i motsetning til lokalveier og gågater med lave hastigheter og et tett og komplekst informasjonsbilde.

E6 og E18 gjennom Østfold er viktige gjennomfartsårer og hovedinnfallsporter til landet. Vegvesenet er i gang med en langsiktig utbygging til motorveistandard, og legger de nye traséene utenom byer og tettsteder, med planskilte kryss og normert visning til de ulike reisemål.

I løpet av de senere år har det vært en tiltagende tendens til å legge nye næringsområder langs europaveiene, med fasader, belysning, reklame, varer, containere, skjæringer og fyllinger direkte eksponert mot gjennomgangstrafikken.

Kommunene som forvalter arealdisponeringen langs hovedveiene, har vist manglende evne til å styre denne utviklingen på en akseptabel måte. Statens Vegvesen har ikke hjemmel til å gripe inn da forvaltningsansvaret kun gjelder selve veitraséene og aller nærmeste sideareal. Resultatet er en visuell smadring av et landskapsbilde som i utgangspunktet mange steder var et vakkert og hensiktsmessig motorveilandskap.

Vi ser dette som en av de mest alvorlige trusler mot Østfoldlandskapet idag. Da E6 og E18 må regnes som en infrastruktur klart overordnet lokale interesser, finner vi det riktig å definere landskapsrommet langs eksisterende og framtidige motorveistrekn timer som en landskapstype av regional betydning.

Miljøvern avdelingen vil fraråde videre uheldig utbygging i motorveilandskapet langs E6 og E18.

Ny bebyggelse bør legges i så stor avstand at den blir fullstendig skjermet, enten av eksisterende terreng, vegetasjon eller bebyggelse eller av voller som legges opp og beplantes før byggestart. Nye boligområder bør i alle tilfelle avgrensnes av terrengform og voller, slik at skjemmende støyskjermer kan unngås.

Eksisterende konfliktsituasjoner som ved Mosseporten, Jonsten i Råde og Tunejordet, bør om mulig avhjelpes ved etablering av vegetasjonsvoller. Langs E18 bør tilsvarende konfliktsituasjoner kunne saneres ved bygging av motorvei i ny trase.

Bedriftenes behov for tilgjengelighet og markedsføring må kunne imøtekommes på en måte som ikke tvinger hver enkelt bedrift til å tilkjempe seg eget utstillingsvindu mot E6 og E18. Løsningen bør bli regionale eller kommunale næringsparker plassert i skjermende omgivelser nær trafikknutepunktene. Visuell tilgjengelighet kan skje ved normert visning fra hovedvei og markedsrettet eksponering internt i området.

BILDETEKSTER

Bildet viser et vellykket motorveilandskap ved Halmstad, Rygge. Sidearealene gjengir rolige skiftninger i landskapsbildet. Her er intet blikkfang som distraherer, istedet gir de grønne flatene med skogen i bakgrunnen oversikt og ro. Sånn skal det være. - Se område 26.

Som en påminnelse; veiene, særlig de hurtige motorveiene, er bygget for transportens del. Lokale handelsinteresser presser imidlertid stadig sterkere på med motorveihandel og markedsføring av denne. Det omkringliggende landskap blir tatt i besittelse, og her ser vi hvordan en båtforretning punkterer landskapet ved Ingedal. - Se område 83.

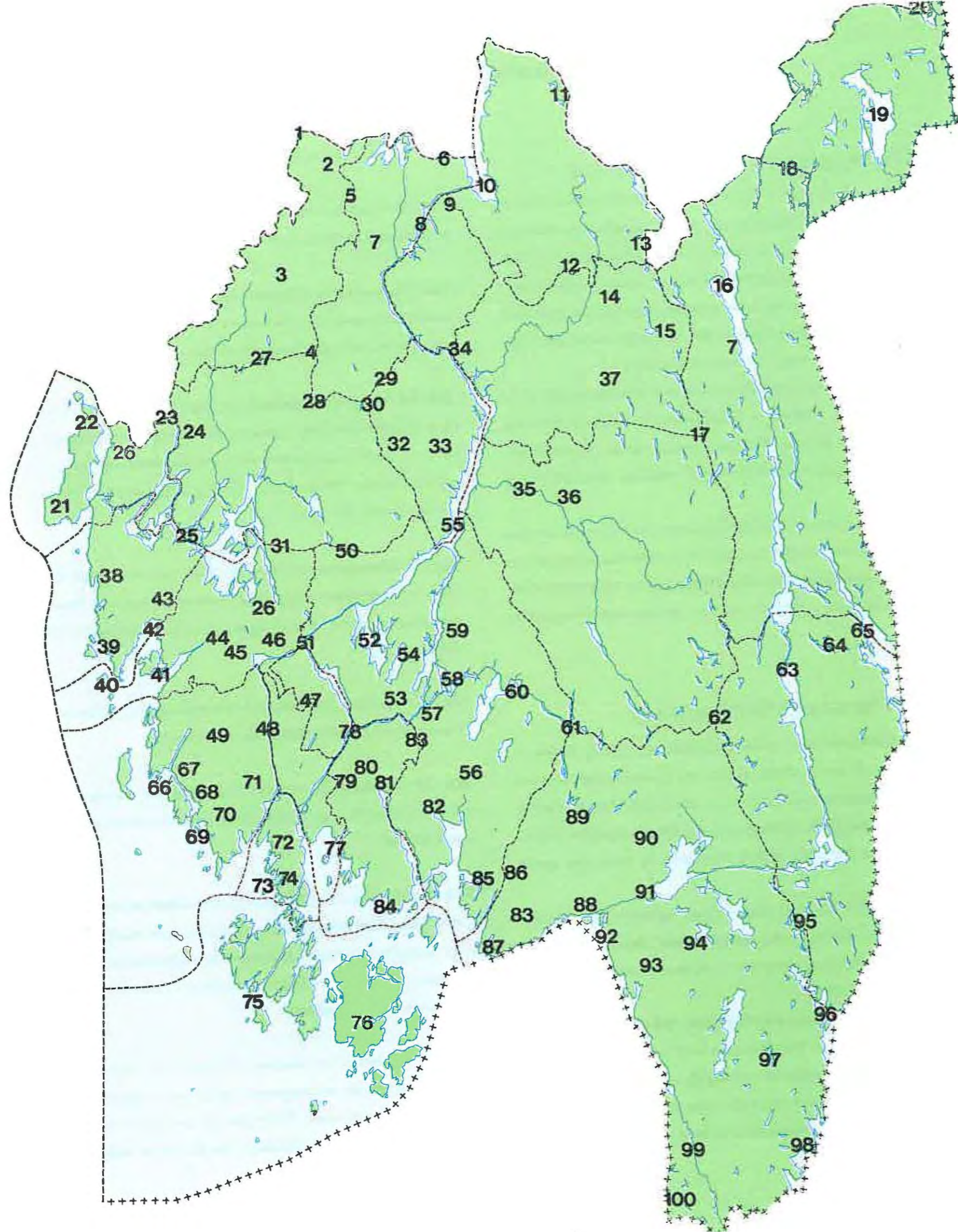
Langs E6 ved Jonstenkrysset i Råde (del av område 26) kom først et EPA-lager. Så ble lageret ombygd og utvidet til et kjøpesenter ("HIT"). Første fase av kjøpesenterutviklingen med fasader, belysning og reklame var en realitet.

Andre fase kom med Spareland. Nye og sterke farger og fjerning av det siste skogholtet. Resultatet er uhemmet visuell støy til alle kanter.

Nr.	OMRÅDENAVN • Kommune(r)	Side
1	GAUPESTEINSMARKA • Hobøl/Ski/Enebakk	16
2	HOBØLELVA-ØVRE DEL • Hobøl	16
3	HOBØL KIRKE • Hobøl	16
4	HOBØLV.-SPYDEBERG VARDE-Gamleeriken • Hobøl/Spyd./Våler	16
5	HYLLIÅSEN-ULVÅSEN • Spydeberg/Hobøl	16
6	LYSEFJELL • Spydeberg/Enebakk	16
7	E18 • Hobøl/Spydeberg/Askim/Eidsberg/Marker	18
8	ONSTADSUND-GUDIMEVJA • Askim/Spydeberg	18
9	ÅSERMARKA • Askim/Trøgstad	18
10	ØYERN SØR • Trøgstad/Eidsberg/Spydeberg	18
11	BÅSTADFJELLA • Trøgstad/Aurskog-Høland	18
12	TRØGSTAD VARDE-LAUVHØGDA • Trøgstad/Eidsberg	18
13	OPPSKOTT • Trøgstad/Aurskog-Høland	20
14	KVILLERÅSEN • Eidsberg	20
15	LUNDEBY-ENGA • Eidsberg	20
16	RØDENES • Marker	22
17	FJELLA • Rakkestad/Eidsberg /Marker	22
18	RISENHØGDA • Marker og Rømskog	24
19	RØMSJØEN • Rømskog	24
20	HØLVANN-OMRÅDET • Rømskog /Aurskog-Høland	24
21	SØNDRE JELØY MED GULLHOLMEN • Moss	26
22	JELØY MED BEVØYA OG BILE • Moss	26
23	MOSSEMARKA • Moss/Vestby/Våler	26
24	VÅLER VARDE • Våler	26
25	VANSJØ • Moss/Våler /Rygge/Råde	26
26	E6 • Moss/Rygge/Råde	26
27	PRESTÅSEN-HYTTÅSEN • Våler/Hobøl	28
28	FEMTEGJELDÅSEN-BELGEN-MØRK • Våler/Spydeberg	28
29	RØYSÅS-TROLLERUDÅSEN-JUTULRUD-JONSRUDÅSEN•Spyd./Skipt.	28
30	PELSRØD-TARALDRUD-BOGSÅSEN • Våler/Skiptvet/Spydeberg	28
31	DANSERFIELLA-LUNDER • Våler og Råde	28
32	KAMPENHORN • Skiptvet	30
33	SKIPTVET KIRKE • Skiptvet	30
34	EIDSBERG-LEKUMELVA-GRØNNSUND • Eidsberg/Skiptvet /Askim	30
35	RAKKESTADELVA • Rakkestad	30
36	LIEN • Rakkestad	30
37	LUNDE • Eidsberg	30
38	RYGGE VEST • Rygge	32
39	LARKOLLEN • Rygge	32
40	KOLLEN-ELØYA-SLETTER-DANMARK • Rygge/Råde	32
41	VRANGBEN • Råde	32
42	KUREFJORDEN -TASKEN-ÅVEN • Råde/Rygge	32
43	ROEROMRÅDET • Rygge	30
44	TOMB • Råde	34
45	RØRFJELL • Råde/Onsøy	34
46	RÅDE • Råde	34
47	FREDRIKSTADMARKA • Fredrikstad/Rolvsøy	34
48	SEUTELVA • Onsøy/Fredrikstad	34
49	MIDTBYGDA • Onsøy	34
50	KJERRINGÅSEN-RAVNSJØ • Sarpsborg/Våler/Råde	36

Nr.	OMRÅDENAVN • Kommune(r)	Side
51	SOLLIOMR.-VISTER-SKINNERFLO • Sarpsborg/Rolvsøy/Råde	36
52	VESTVANNET-ÅGÅRDESELVA • Sarpsborg	36
53	E6 • Sarpsborg	36
54	SARPSBORGMARKA-TUNEVANNET • Sarpsborg	36
55	STRØMNES-JELSNES-GLENNE • Sarpsborg/Skiptvet	36
56	SKJEBERG KIRKE • Sarpsborg	38
57	HAFSLUND • Sarpsborg	38
58	NIPA • Sarpsborg	38
59	SKINTERFJELL-SAUEMYR • Sarpsborg	38
60	SKJEBERGDAL • Sarpsborg	38
61	SKJEBERGMARKA-ROKKEFJELLA • Sarpsb./Rakkestad/Halden	38
62	VESTFJELLA • Aremark/Rakkestad/Halden/Marker	40
63	STRØMFOSS • Aremark	40
64	BØENSÆTER • Aremark	40
65	STORE LE • Aremark/Marker	40
66	SMAUGSTANGEN-NORDRE • Hankø/Onsøy	42
67	ELINGÅRDSKOGEN • Onsøy	42
68	ONSYKNIPEN • Onsøy	42
69	MÆRRAPANNA • Onsøy	42
70	VALHALL • Onsøy	42
71	GRESSVIKMARKA • Onsøy	42
72	KRÅKERØYMARKA • Kråkerøy	44
73	VESTRE KRÅKERØY • Kråkerøy	44
74	BJØRNEVÅGEN • Kråkerøy	44
75	VESTRE HVALER • Hvaler	44
76	KIRKEØY • Hvaler	44
77	ØRA-NES • Fredrikstad/Borge	44
78	NEDRE GLOMMA • Sarpsborg /Fredrikstad/Borge/Rolvsøy	46
79	BEGBY • Borge	46
80	BORGE KIRKE • Borge	46
81	HUNN • Borge	46
82	HORNNES • Sarpsborg	46
83	E6 • Sarpsborg /Borge/Halden	48
84	BEVØ-TORSØ • Borge	48
85	GRIMSØ-INGERØ • Sarpsborg	48
86	JELLHAUGEN • Halden	48
87	SVINESUND • Halden	48
88	RØD-REMMEN • Halden	48
89	ROKKE • Halden	50
90	HØYÅSMARKA • Halden	90
91	TISTEDAL • Halden	50
92	ESKEVIKEN-YSTEHEDEN • Halden	50
93	IDDESLETTA • Halden	50
94	ERTEMARKA • Halden	50
95	ANKERFJELLA-LUNDSNESET • Aremark/Halden	52
96	BOKSJØ • Aremark/Halden	52
97	HALLERØDÅSEN - PRESTEBAKKEFJELLA • Halden	52
98	KORNSJØ • Halden	54
99	ENNINGDALEN • Halden	54
100	SIGNEBØENFJELLET • Halden	54

OM TEKSTEN TIL OMRÅDEKARTENE

Alle områdene er gruppert i 6 landskapstyper. I detaljbeskrivelsen til det enkelte område (side 16 - 55) finner en under "Type:" anført hvilken landskaps-type området tilhører. I den innledende beskrivelsen av landskapstypene (side 2 - 11) står nærmere beskrevet hvilke kriterier som er lagt til grunn for inndelingen.

Under "Elementer:" står nevnt de hovedelementer og karakteristiske landskapstrekk som finnes innen det enkelte område. Innen kulturlandskap er hagemarker og historiske hager eksempler på bærende elementer.

Til et område knytter det seg varierende interesser som det må tas hensyn til ved forvaltningen av området. Stikkord som landskapsbilde, friluftsliv, botanikk, kulturmiljø, m.v. kan angi aktuelle 'interesser' innen et område. Miljøvernvedlingens generelle vurderinger for det enkelte område er opplistet under betegnelsen "Interesser:".

Et områdes egenart og verdi vil i varierende grad være utsatt for trusler. Det kan dreie seg om utbygging, slitasje, båtliv; men også om mindre opplagte forhold som tung tilrettelegging, hogst, myrgrøfting eller driftsomlegging. Miljøvernvedlingens generelle vurderinger vedrørende dette er opplistet under betegnelsen "Trusler:".

OM GAMLE ØSTFOLDKART

Hollenderen Geelkercks kart, "Abriss der Smaalehnen", påbegynt 1644, er det eldste østfoldkartet. Et større utdrag er gjengitt på 2.dre omslagsside. Kartet er ganske riktig i hovedtrekkene, men forteller lite om detaljene. For eksempel er skjærgården langs kysten og øyene i Vansjø vist som en klase kruseduller. Det var nok bruken av arealene (fordeling mellom skog, beite og åkrer) som opptok Geelkerck.

Milekartene fra 1770-årene er de første militære oppmålingskart. De viser mange fine og nøyaktige detaljer og er kunstnerisk utført! Dagens karter blir på tross av 4 farger "tørre" i forhold til milekartene. Utsnittene som blir presentert her er gjengitt i målestokken 1:20 000.

I 1826 tilegnet forfatterne N.Ramm og G.Munthe, "Hans Kongelige Høihed Joseph Franz Oscar" sitt kart over Smaalehnenes Amt "construeret efter de ved Norges geogafiske Opmaaling anstillede astronomiske og geodætiske Iagttagelser". Kartet som er basert på et kobberstikk utført i Paris er imponerende detaljrikt i målestokk 1:200 000. På 3.dje omslagsside er et større utsnitt gjengitt.

AV Plasshensyn er teksten til enkelte av

de gamle kartene gjengitt her.

Side 26: Utsnittet av Smaalehnenes Amt viser deler av nedre Vansjø. Bortsett fra flyplassen og E-6 er kartbildet i hovedtrekk som i dag.

Side 28: Utsnittet av Milekartet viser Danserfjella øst for Vansjø. Vekslingen mellom åpne myrer og knauser med glissen skog trer tydelig frem. Dette var naturlandskapet for Det Norske Myrselskaps startet sin virksomhet.

Side 30: Utsnittet av Milekartet viser både Eidsbergdomen og landskapet ved Høye. Møllene ved Lekumfossen og ravinlandskapet er ellers elementer vi legger merke til. Kartsignaturene skiller bl.a. mellom jorder, åpen mark, lauvskog og granskog. Streker antyder pløgsle, prikking er gressmark. I ravinene er det mest gress og løvskog, ikke gran.

Side 32: Milekartene inneholder fine detaljer som levendegjør historien for oss. Veten på Vardefjellet ved Larkollen fremhever seg spesielt. Ellers forteller det store huset, bryggene og selve navnet på stedet om kjøpmannsvirksomheten på stedet.

Side 34: Utsnittet av Milekartet viser Seutelvas utspring fra Skinnerflo. Gårdene er tegnet som tun, husmannsplassene som trekanter.

Side 38: Milekartet gir god hjelp til å se ravinene ned mot en av Glommas sidearmer, Nipa. Pila viser vannets strømretning. Ved "Nedre Ise" er det flere sag- eller møllebruk.

Side 42: Til tross for et skjematisk preg, har Geelkercks kart mye å fortelle. Den sydlige del av Onsøy var sterkt nedbeitet, den nordre del hadde mye skog, mens den midtre del var jordbruksland. - Hvorvidt de tre møllene ble drevet av vind eller vann skal være usagt. Som hollender var Geelkerck i alle fall mest fortrolig med kartsignaturen for vindmøller.

Side 46: Milekartet viser Sandesund fergested hvor kongeveien krysset over Glomma. Helt til høyre sees konturene etter det store jordfallet ved Sarpefossen i 1702. Dengang raste Gamle Borregaard og den tidligere bygrunnen ut i elva. Kirkeruinen på Borgarsyssel museum er den siste rest av middelalderbyen Borg.

OMRÅDEKARTENE

Kartgrunnlaget til områdekartene er M711-serien.
Kartene er gjengitt med tillatelse LE2 2344 Statens kartverk

Målestokk 1 : 80 000

Tegnforklaring til landskapstypene:

- Kulturlandskap
- Kystlandskap
- Sjøområder og vassdrag
- Fjellaområder
- Motorveilandskap

 Signatur brukt der området fortsetter på andre siden av grensen mot Sverige. (Kun på kart side 25, 53 og 55)

 Bymarker og tettstedsnære turområder

 Markagrense (Kun på kart side 17)

 Planlagt motorveitrasé

Forenklet revisjon 1988:

Tegnforklaring til kartgrunnlaget (utdrag):

- Stør bygning, Bolighus, Hytte, Isle.
Dominant building, Dwelling house, Cottage, cabin etc.
- Gard, Sæter, Næst, bu, Farm, Chalet, Bastard, shanty
- Skole, Grunnskule, Hotell o.l., School, Meetinghouse, Hotel etc.
- Turisthytte, Berjerst, Selskapsstue, Utekjøkken.
Touristhut, Staffed lodge, Self-service chalet, Unstaffed hut.
- Sykkels, Campingplass, Severdighet, Hospital, Camp, Sight.
- Kirke, Kapell, Gravplass, Church, Chapel, Cemetery
- Industri, kraftverk, Tank, Mast, tårn.
Industry, power plant, Tank, Mast, tower
- Grube, Dagbrudd, gruslok, Skjefabane.
Mine, Quarry, gravel pit, Rite range
- Dem, Tærskel, Dem, Sill
- Foss, Stryk, Waterfall, Rapid
- Fyr, Lykt, Sjømerke, Lighthouse, Light Beacon
- Kystlinje med bølger, Kurve og tall for dybde.
Shoreline with foreshore belt, Depth curve and soundings
- Skjer, Skjerveplasser, Båle, Rock, stony, Rock awash, Sunken rock
- Trig punkt, Høydepunkt, Trip point, Spot height
- Høyde på vann, Regulert vann, max./min.
Lake elevation, Max./min. elevation
- Dykket mark, Park, Frukttrær, Cultivated area, Park, Orchard
- Myr, Skog, Tregruppe, Myr, marsh, Forest, Group of trees
- Sand, morsvegrus, Steinur, Steinlipp
Sand, moraine gravel, Screen, talus, Embankment
- Motorveg, Motorway
- Riksveg, Vegnummer, State road, Route marker
- Fylkesveg, County road
- Kommunal veg, District road
- Privat veg, Låst barm, Parkeringsplass
Private road, Road barrier (closed), Parking
- Traktorveg, Markus sti, gangveg, Cart track, Market path, pathway
- Sti, Lystype, Footpath, Munnsvei old track
- Båterje, Passasjerferje, Car ferry, Passenger ferry
- Jernbane, Enkelt spor, Flere spor
Railway, Single track, Multiple track
- Jernbanestasjon, Stoppsted, Railway station, Halt
- Tunnel, Overbygg, Bru, Gangbru
Tunnel, Snowshed, Bridge, Footbridge
- Trossene, skitrase, Kraftlinje, Enkel linje, Flere linjer
Aerial cableway, skiff, Power transmission line, Single line, Multiple lines
- Riksgrense med røy og merke, Grunnlinjer
International boundary with markers, Baseline
- Fylkes-, Kommunegrense, County-, Municipal boundary
- Sokne-, Statsmanningsgrense, Parish-, Crown land boundary
- Verneområde, Frilands, Nature conservation area, Recreational area
- Fornminne, Kulturminne, Naturminne, Botanisk, Geologisk
Historical interest, Cultural interest, Natural monument, Botanical, Geological

1 GAUPESTEINSMARKA

Hobøl, Ski og Enebakk kommuner

Type: Fjellaområde

Elementer: Isolert fjellplatå med lave åsdrag, store myrer, enkelte tjern og bratte sprekkesoner. Enorm steinblokk/grensemøte. Kulturminner. Lite berørt kjerneområde med granskog, karrig furuskog og åpne myrer. Orrfuglleiker. Mjærskaukollen 300m (utenfor området, men innenfor markagrensen). Åsene i kjerneområdet 230-260m.

Interesser: Urørt barskog, åpne ugrøfta myrer, friluftsliv. Del av Osloområdet; markagrense/byggeforbud.

Trusler: Avvirkning av gammel naturskog i kjerneområdet, skogsveibygging.

2 HOBØLELVA - ØVRE DEL

Hobøl kommune

Type: Vassdrag

Elementer: Dypt nedskåret elveleie, stryk, steinbunn, morenerygg. Norddalsaga, gammelt industrimiljø.

Interesser: En av fylketes beste ørretelver, kulturminner, landskap, kvartærgeologi.

Trusler: Utfylling, planering, veiutbygging, utretting av elveløp.

3 HOBØL KIRKE

Hobøl kommune

Type: Kulturlandskap

Elementer: Steinkirke fra slutten av 1100-tallet, prestegård med bl.a. hovedbygning (1822) og lysthus (ca. 1800). Prestegårdshagen inneholder foruten lysthuset også rester av en terrassehage fra 1700-tallet.

Forøvrig skogbryn og lunder med edelløvsog, gravhauger og en rik naturstruktur.

Interesser: Landskapsbilde, kulturmiljø. Hovedbygning og lysthus er fredet. Hagen skal restaureres.

Trusler: Endring av byggeskikk, fjerning av løvvegetasjon.

4 HOBØL VARDE - SPYDEBERG VARDE - GAMLEERIKEN

Hobøl, Spydeberg og Våler kommuner

Type: Fjellaområde

Elementer: Høydedrag med myrer og karrige, slake åser. Gammel barskog. Dyregraver/ulvegraver. Bygdeborg ved Hobøl Varde. Spydeberg Varde 258 m, Hobøl Varde 202 m.

Interesser: Stenerudmyra myrreservat og tilstøtende områder med gammelskog. Intakte myrer, friluftsliv.

Trusler: Avvirkning i uberørte kjerneområder, skogsveibygging, skoggrøfting, (pukkverk). Storflyplass.

5 HYLLIÅSEN - ULVÅSEN

Spydeberg og Hobøl kommuner

Type: Tettstedsnært turområde

Elementer: Isolert lite skogområde med karrige åsdrag, lett terreng og god adkomst fra Spydeberg sentrum. Rikt på kulturminner(Hylligrav).

Interesser: Friluftsliv, kulturminner.

Trusler: Utbygging.

6 LYSEFJELL

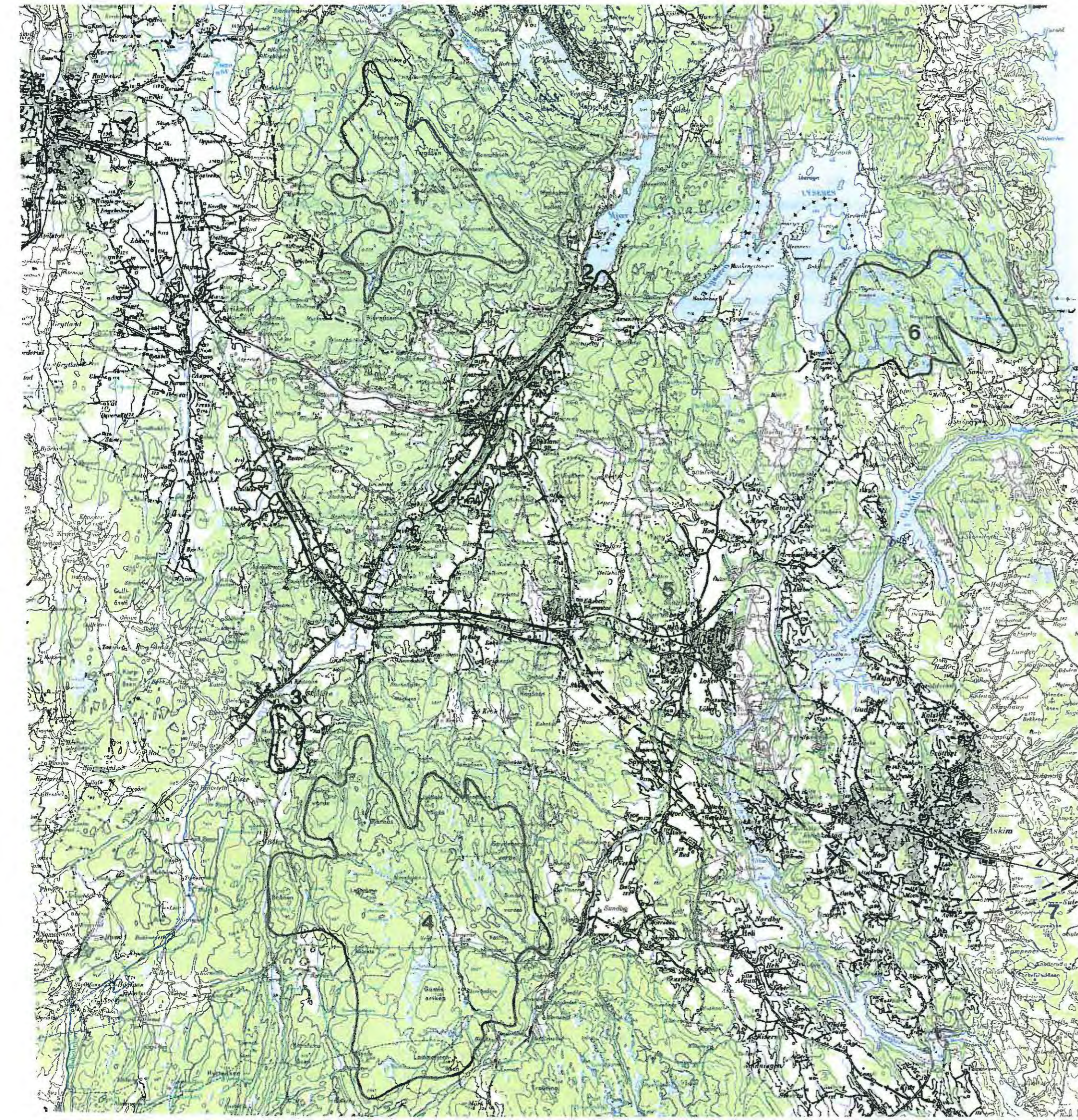
Spydeberg og Enebakk kommuner

Type: Fjellaområde

Elementer: Fjellplatå med store åpne myrer, karrig furuskog og gammel granskog. Høyder mot ca. 240 m. To større tjern.

Interesser: Gulltjernmosen myrreservat, fjellbjørk. Gammel barskog, spesielt fugleliv, intakte myrer.

Trusler: Skogsdrift i området Langtjern-Gulltjernmosen, skogsveibygging, myrgrøfting.

7 E18 (fremtidig trasé)

Hobøl, Spydeberg, Askim, Eidsberg og Marker kommuner

Type: Motorveilandskap

Elementer: Trafikkantenes viktigste opplevels- og orienteringslinje gjennom indre Østfolds kulturlandskap.

Interesser: Landskapsbilde (tilpasset kjørende i høy hastighet). Viktig innfallspori til landet.

Trusler: Forstyrrende/skjemmende utbygging

8 ØNSTADSUND - GUDIMEVJA

Askim og Spydeberg kommuner

Type: Kulturlandskap

Elementer: Evjer/raviner, mudderbanker, løvskog, kongevei/ferjested, gravhauger, Langnes skanse, Hovin; kirke, gårdstun, Mariakilden.

Interesser: Vannfugl, fisk, kulturminner, landskapsbilde, kvartærgeologi, friluftsliv.

Trusler: Planering, utfylling, grankultur, skogsprøyting.

9 ÅSERMARKA

Askim og Trøgstad kommune

Type: Tettstedsnært turområde

Elementer: Isolert ås mot Glomma, karrig skog, noe myr.

Interesser: Friluftsliv.

Trusler: Ingen kjente.

10 ØYERN SØR

Trøgstad, Eidsberg og Spydeberg kommuner

Type: Kulturlandskap

Elementer: Stort sammenhengende ravineområde, edelløvsog, enkelte intakte hagemarker, breelavsetning (Sandstangen). Ved Øyeren; innslag av kambro-siluriske bergarter. Relativt rik flora og fauna. Beitelandskap/raviner øst for Sand. Kulturminne; Bechs kapell.

Interesser: Kvartærgeologi, vegetasjon, landskapsbilde, friluftsliv. Strønes edelløvsogreservat.

Trusler: Planering, utfylling, grankultur, skogsprøyting.

11 BÅSTADFJELLA

Trøgstad og Aurskog-Høland kommuner

Type: Fjellaområde

Elementer: Høye koller, karrig skog, myrer og tjern.

Viktjernhøgda 330 m, Foksen 299 m.

Interesser: Friluftsliv, intakte myrer.

Trusler: Støy/skytebane, skogsbilveier, skoggrøfting (myr/fuktskog).

12 TRØGSTAD VARDE - LAUVHØGDA

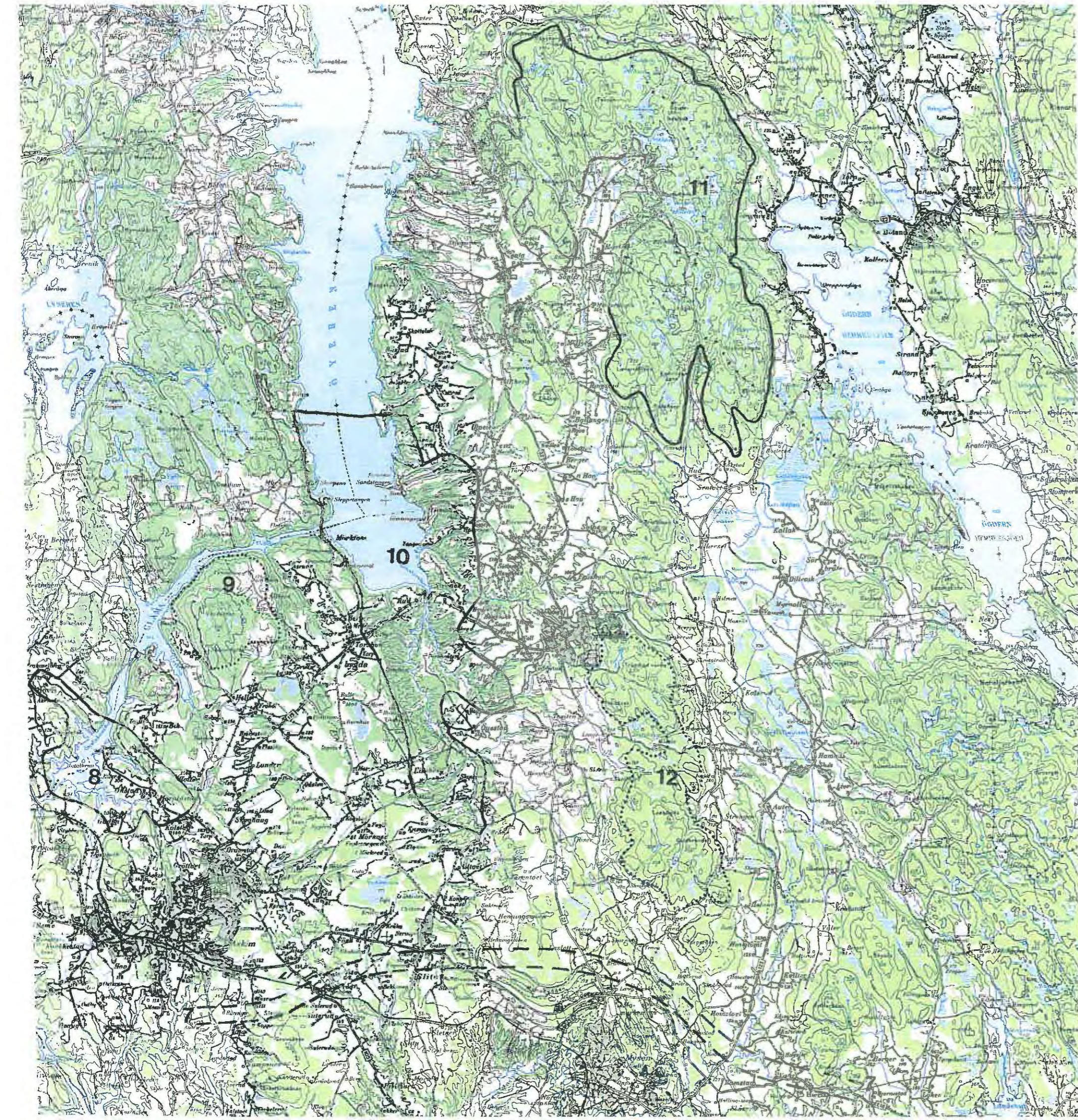
Trøgstad og Eidsberg kommune

Type: Tettstedsnært turområde

Elementer: Skogområde, enkelte topper, to tjern.

Interesser: Friluftsliv.

Trusler: Støy/skytebane.

13 OPPSKOTT

Trøgstad og Aurskog-Høland kommuner

Type: Fjellaområde

Elementer: Karrig åsparti, mange tjern og småvann, myrer.

Interesser: Friluftliv, intakte myrer, gammelskog.

Trusler: Skogsveibygging, skoggrøfting.

14 KVILLERÅSEN

Eidsberg kommune

Type: Fjellaområde

Elementer: Karrig åsparti, noen myrer, høyder opp til 258 m.

Interesser: Friluftsliv, intakte myrer.

Trusler: Skogsveibygging, skoggrøfting.

15 LUNDEBY - ENGA

Eidsberg kommune

Type: Vassdrag

Elementer: Vegetasjonsrike tjern og sumper. Skjellsand.

Rester av kongeveien. Brusted.

Interesser: Landskapsbilde, kvartærgeologi, botanikk, fugleliv.

Trusler: Kanalisering, utfylling, ny E18.

16 RØDENES

Marker kommune

Type: Kulturlandskap

Elementer: Rødenes Kirke, bjørkelund,

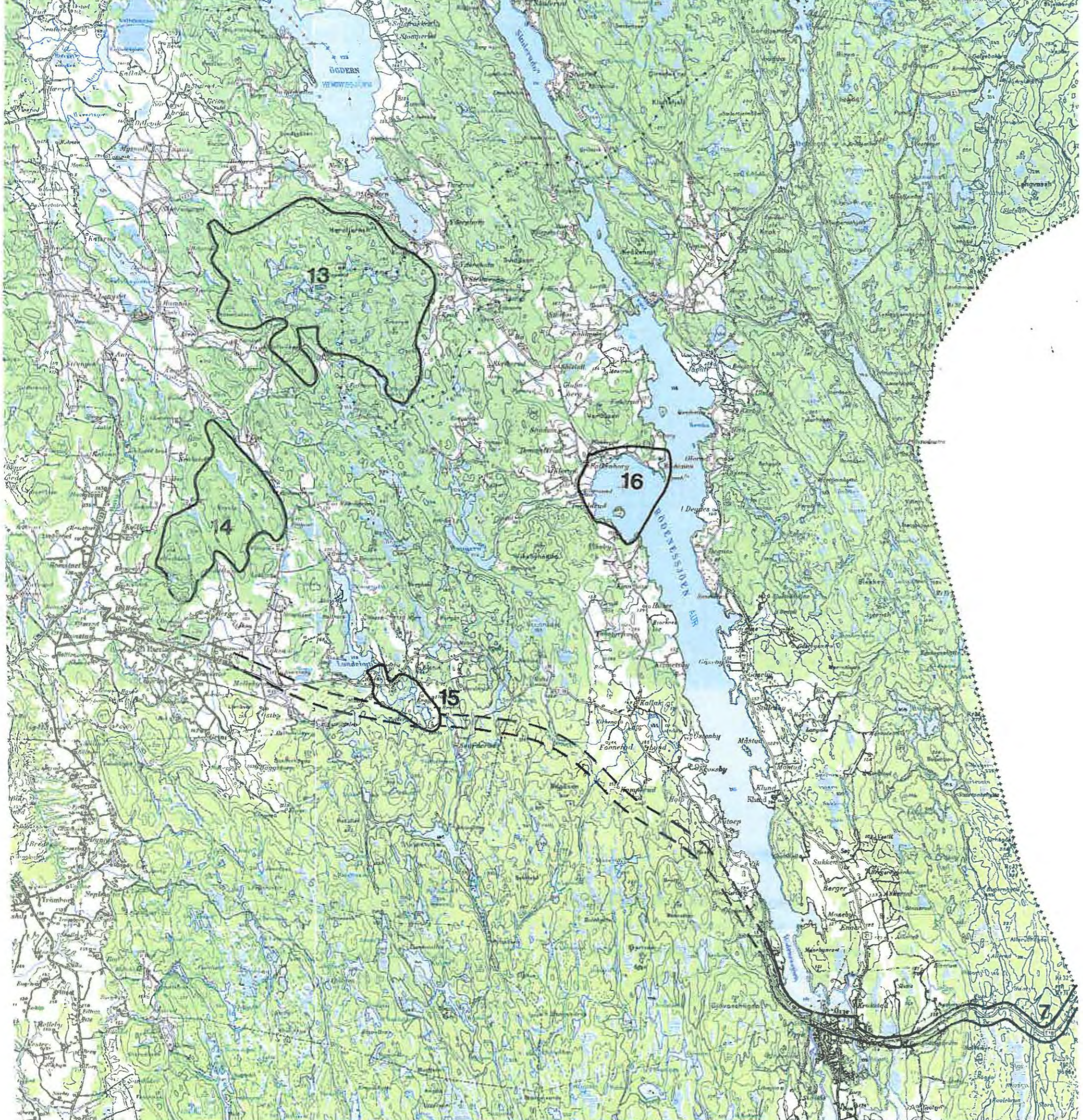
gammel furuskog (Tjuvholmen), løvskoger.

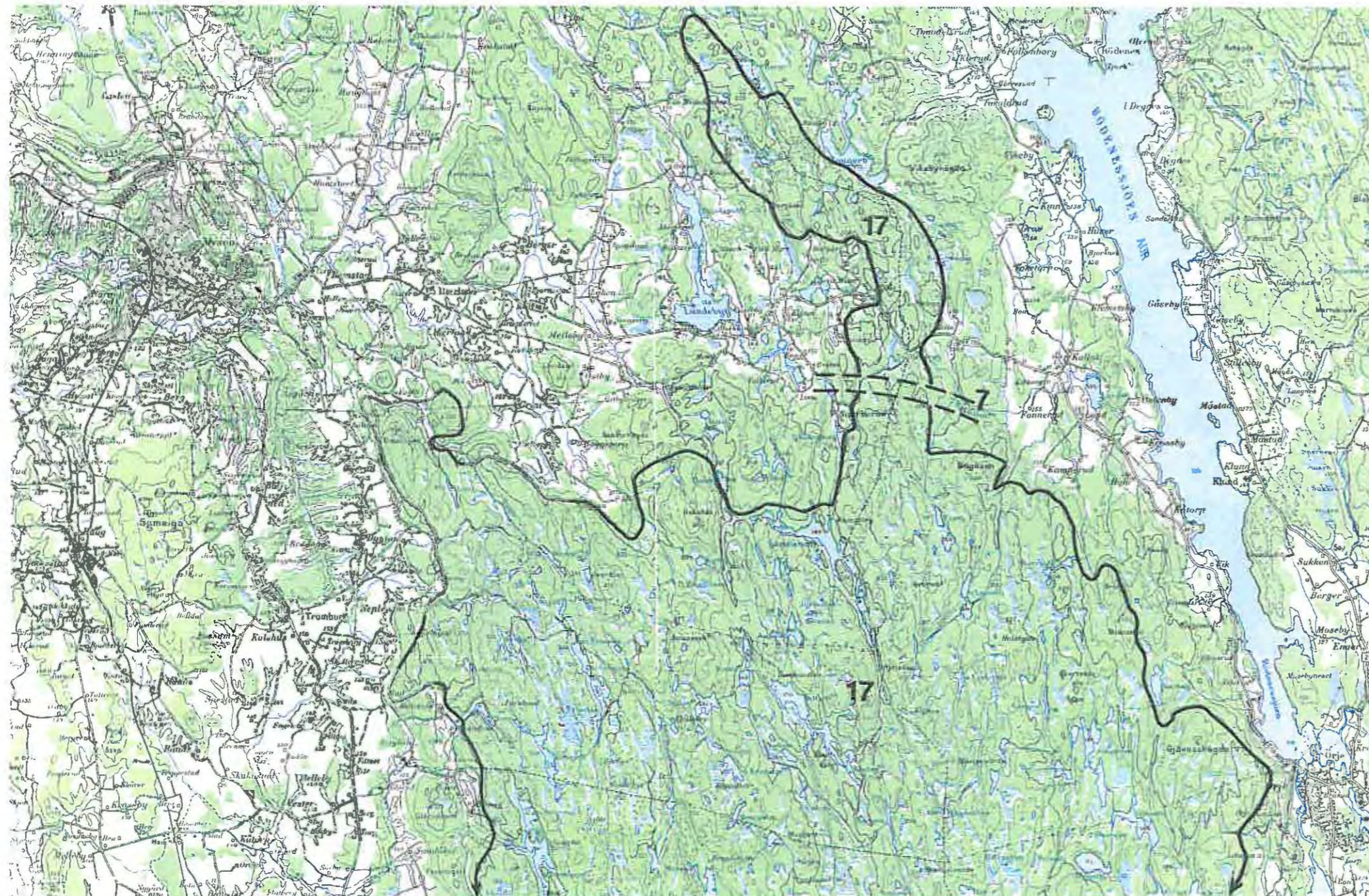
Interesser: Landskapsbilde, vannfugl(Folkenborgbukta).

Trusler: Inngrep i vegetasjonsbildet.

I dette utsnittet av Smaalehnenes Amt (1826) gjenkjenner vi stedsnavn som "Røddenæs" kirke og "Örje Söen" (Rødnnessjøen). De stiplede linjene langsetter vassdraget med utgreninger, viser vinterveiene. I lang tid var sjøene viktige transportårer sommer som vinter. Den tids tungtrafikk (tømmer, plank, tegl, trekull og jern), gikk hurtig for seg med sleder. Noen av isveiene er vist på kartet. - I den nedre halvdel av kartutsnittet på vestsiden av vassdraget ser vi en del av den da nybygde kongeveien, nåværende E-18.

17 FJELLA

Rakkestad, Eidsberg og Marker kommuner

Type: Fjellaområde

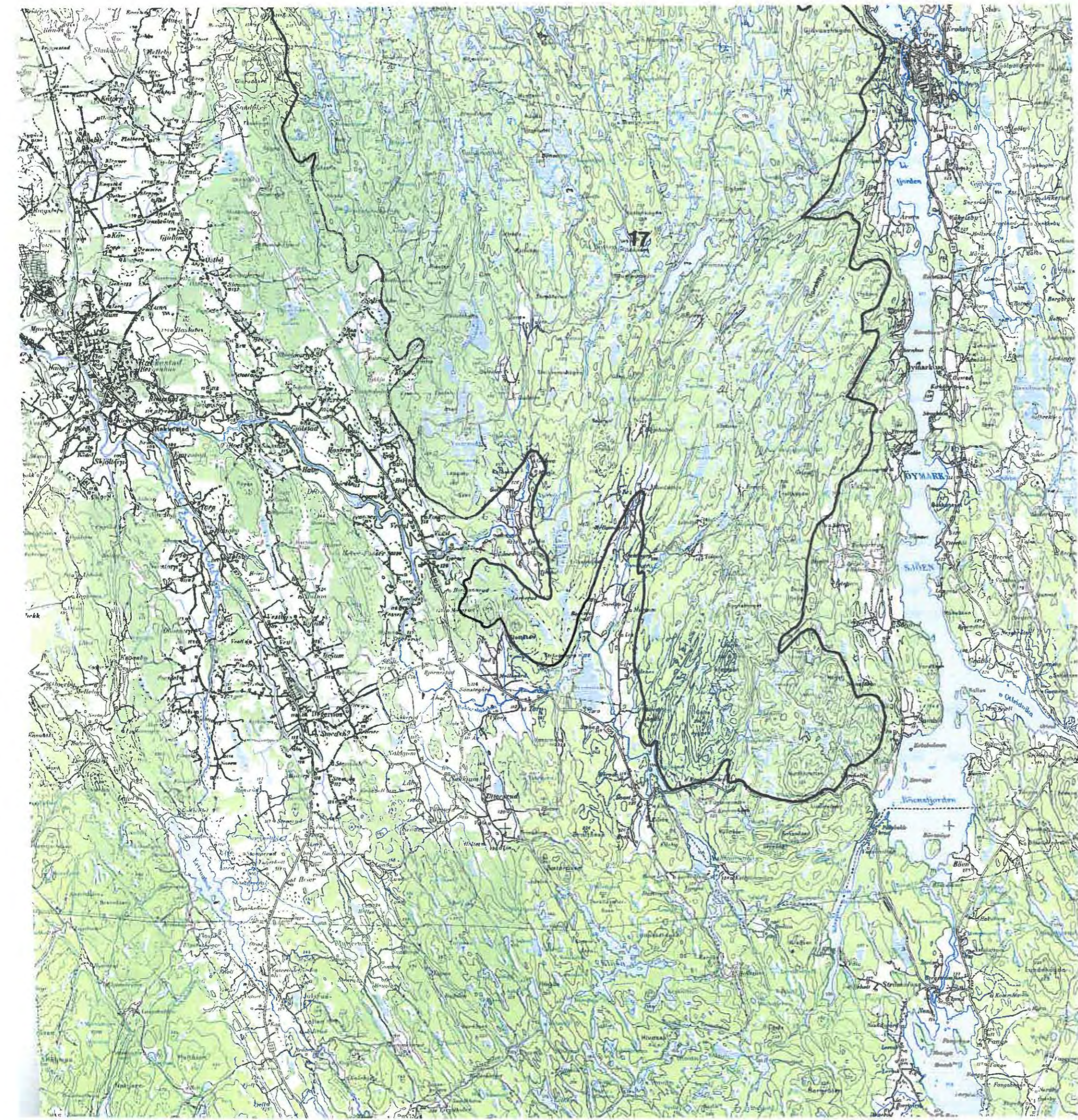
Elementer: Fylkets største sammenhengende område med karrig skogsmark.

Variierende topografi, stort antall vann, myrer og tjern. Omfattende flatehogster de senere år, men fortsatt betydelige arealer med gammel naturskog, bl.a. ved Nøtteholen-Lemmyr. Linnekleppen 325 m, ellers høyder opp til 290 m.

Kulturminner: Kongevei/oldtidsvei og gravrøys ved Svingbakkene. Gammelt veifar (Halsveien) i Marker. Spor etter omfattende sæterdrift i eldre tid.

Interesser: Urørt barskog, åpne myrer, storfuglbiotoper. Myrreservater; Bøenmosen-Berbymosen, Storelimosen, Svenken. Friluftsliv.

Trusler: Skogsveibygging, skoggrøfting, skytebaner/støy. Ny E18.

18 RISENHØGDA

Marker og Rømskog kommuner

Type: Fjellaområde

Elementer: Høydedrag med karrige topper (308 m), enkelte tjern og store åpne myrer; sterk opplevelse fra riksveien.

Interesser: Bleiken og Kisselbergmosen. Myrreservat; Kisselbergmosen (nordre del).

Trusler: Skogs veibygging, myrgrøfting.

19 RØMSJØEN

Rømskog kommune

Type: Sjøområde

Elementer: Kulturlandskap ved Bøvika-Tårnby (gammel hagemarkskog), Sandem-Sundsrud og Sørneset. Naturlandskap ved Nordneset og Lakaholmen (skogbilde). Kulturmiljøer; Rømskog kirke, Kørren, Trosterudskolen, Flaten. Variert landskap langs Oselva.

Interesser: Landskapsbilde, friluftsliv, kulturhistorie, fugleliv.

Trusler: Inngrep i strandsonen, forstyrrende båtliv.

20 HØLVANN-OMRÅDET

Rømskog og Aurskog-Høland kommuner

Type: Fjellaområde

Elementer: Skog- og myrlandskap, høytliggende, variert og bortgjemt, høyder opp til 333 m. Intensiv skogsdrift, men store områder med ugrøfta myrer og holmer med gammel karrig furuskog. Egenartet skjærgårdsmiljø i Hølvannet, gammelskog på Storøya.

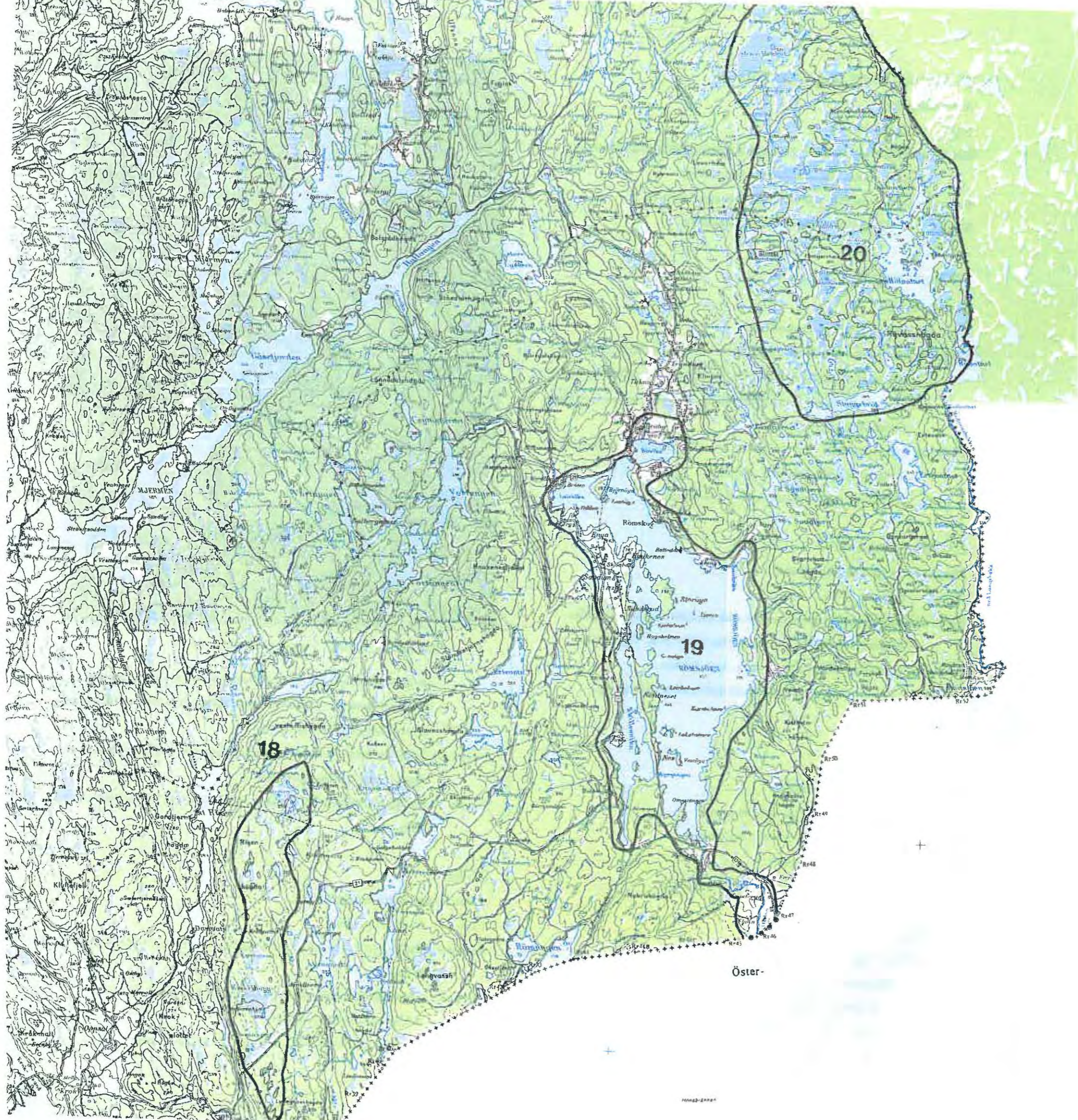
Interesser: Landskapsbilde, fugleliv, intakte myrer.

Hølvann/Finnemosen våtmarksreservat.

Trusler: Skoggrøfting, skogsveibygging, hyttebygging.

Utsnitt fra Smaalehnenes Amt over Rømskog og den svenske grensebygda Östervallskog. Foruten vinterveiene, viser kartet kun rideveier, ingen kjerreveier. Legg merke til trekanten (trigonometrisk punkt) på åsen vest for nordenden av Rømsjøen og møllebrukene langs Oselva ned mot riksgrensen.

21 SØNDRE JELØY MED GULLHOLMEN

Moss kommune

Type: Kulturlandskap

Elementer: Fylkets mest utpregete og intakte herregårdslandskap. Sand- og rullesteinstrender, klipper/rauker, kystskog.

Interesser: Landskapsbilde, kulturmiljø, naturvern, friluftsliv.

Status: Landskapsvernområde (eksl. Gullholmen).

22 JELØY MED BEVØYA OG BILE

Moss kommune

Type: Kystlandskap (kulturlandskap)

Elementer: Lite berørte strandsoner, skogklede åsdrag, åpne kulturlandskap, hagemarker ved Kjellandsvik og Nes. Grunne strandbukter, edelløvskog, rik og sjelden flora. Permiske og devonske bergarter, vulkanrør og rauker (Bevøya).

Interesser: Landskapsbilde, geologi, botanikk, fugl, friluftsliv. Naturreservater; Rambergbukta, Eggholmen, Refsnes.

Trusler: Utbygging, enkelte tiltak i jord- og skogbruk.

23 MOSSEMARKA

Moss, Vestby og Våler kommune

Type: Bymark

Elementer: Lavliggende, variert skogsområde med flere myrer og tallrike bekker. Norebekken fra Slettmosen. Huler, bl.a. Våpenhulen.

Interesser: Friluftsliv. Ishavet myrreservat, åpen flatmyr.

Trusler: Utbygging, støy, inngrep i randsonene, skogsveibygging.

24 VÅLERVARDEN

Våler kommune

Type: Tettstedsnært turområde

Elementer: Karrig åsparti, 117 m, enkelte myrer, forbindelse til Mossemarka, alpinanlegg.

Interesser: Friluftsliv, intakte myrer.

Trusler: Skogsveibygging, myrgrøfting (utbygging).

25 VANSJØ

Moss, Våler, Rygge og Råde kommuner

Type: Sjøområde

Elementer: Åpne fjorder, trange sund og grunne kiler omgitt av skogklede åser og øyer. Tette orebryn, takrørbelter og åpen kulturmark. Hagemark på Feøya, eikehager/-lunder ved Bjørnerød, Hveker og Kjesebonn.

Smaalehnenes Amt - Vansjø, se tekst side 14.

Bygdeborger ved nordenden av Rosefjorden og ved Borgebunn. Bronsealderøyser i opprinnelig leie. Hobøelvas utløp. Utsiktspunkter ved Ravnefjell(Årvolltangen).

Interesser: Landskapsbilde. Friluftsliv. Fugleliv, beverstamme. Våtmarksreservater; Vestre Vansjø og Moskjæra.

Trusler: Utbygging, partikkelpåvirkning, brudd (inngrep) i synsranden. Støy. Forurensning.

26 E6

Moss, Rygge og Råde kommuner

Type: Motorveilandskap

Elementer: Østfoldraet med åpne kulturlandskap og utsyn mot Oslofjorden og Vansjø.

Interesser: Landskapsbilde (tilpasset kjørende i høy hastighet). Raskogen. Viktig innfallsport til landet.

Trusler: Skjemmende/forstyrrende utbygging, omdisponering av skog.

27 PRESTÅSEN - HYTTEÅSEN

Våler og Hobøl kommuner

Type: Tettstedsnært turområde

Elementer: Karrige åsdrag, innslag av myr, høyder opp til 154 m. Bærøetjern.

Interesser: Friluftsliv, intakte myrer.

Trusler: Skogsveibygging, skoggrøfting.

28 FEMTEGJELDÅSEN - BELGEN - MØRK

Våler og Spydeberg kommuner

Type: Fjellaområde

Elementer: Karrige åsdrag med enkelte myrer og et par tjern.

Høyder opp til 172 m.

Interesser: Friluftsliv, intakte myrer.

Trusler: Skogsveibygging, skoggrøfting.

29 RØYSÅS - TROLLERUDÅSEN - JUTULÅSEN - JONSRUDÅSEN

Spydeberg og Skiptvet kommuner

Type: Fjellaområde/(tettstedsnært turområde)

Elementer: Småkupert, karrig åsparti med enkelte tjern og stort innslag av myr. Høyder opp til 222 m.

Interesser: Friluftsliv, intakte myrer.

Trusler: Avvirkning av gammel impedimentskog, skogsveibygging, skoggrøfting. (Utbygging vestover fra Fjellshagen i Skiptvet)

30 PELSRODÅSEN - TARALDRUDÅSEN - BOGSÅSEN

Våler, Skiptvet og Spydeberg kommuner

Type: Fjellaområde

Elementer: Karrig åsparti med enkelte myrer og tjern. Høyder opp til 225 m.

Interesser: Iglestjern/-mosen. Friluftsliv.

Trusler: Skogsveibygging, skoggrøfting (stort hyttefelt, Tveiteråsen).

31 DANSERFJELLA - LUNDER

Våler og Råde kommuner

Type: Fjellaområde

Elementer: Lite påvirket område med karrige åsdrag og enkelte lange myrdrag. Brattkant mot Vansjø, høyder opp til 125 m. Marbukolien utsiktspunkt ved Vansjøes østre horisont.

Interesser: Friluftsliv, partier med lite påvirket skog.

Trusler: Hyttebygging, skogsveier, myrgrøfting, støy.

Milekart - Borgebund, se tekst side 14

38 RYGGE VEST

Rygge kommune

Type: Kulturlandskap

Elementer: Rikt og frodig herregårdslandskap ved Værne Kloster og Evje; sterke innslag av eikelunder/løvbryn også ved Botner, Opstad, Støtvik og Grefsrød. Flere edelløvkoger/lunder, bl.a. bøkeskog (Kajalunden). Hagemarker ved Balke og Evje, flere einerberg. Strandenger og våtmarksbiotoper i Evjesundet, Årefjorden og Botnertjernet. Orebelte langs Gunnarsbybekken. Kystnatur på Årefjordstangen og nord for Evjesundet. Urørt skog på Vardåsen. Gammel vei Vardeåsen-Evje. Stort antall markante forminner i hele området. Intakt kystkulturlandskap ved Evjesundet og Årefjorden.

Interesser: Landskapsbilde, kulturmiljø, alleer, hagemark, randsoner, edelløvskog, kystskog, strandenger/-våtmark. Bogslunden og Kajalunden edelløvskogsreservater.

Trusler: Utbygging, veiutbedring, småbåthavn, driftsomlegging, fjerning av randsoner.

39 LARKOLLEN

Milekart - Larkollen, se tekst side 14

Rygge kommune

Type: Kulturlandskap

Elementer: Gammelt strandsted med særpreget bebyggelse, steingarder, gangveier og frodige hager.

Interesser: Landskapsbilde, kulturmiljø.

Trusler: Veiutbygging, endring av byggeskikk, uheldig utbygging.

40 KOLLEN, ELØYA, SLETTERØYENE OG DANMARK

Rygge og Råde kommuner

Type: Kystlandskap

Elementer: Permisk øyrekke med lave sletter, bratte berg og karakteristiske rauker. Sletterøyene; nakne beiteøyer med strandenger og noe einer. Eløya; hagemark med einer og krattskog, tjern og en gammel husmannsplass. Kollen; brattlendt, skogkledd. Danmark; utvasket morene, kystskog, artsrike bryn og enger.

Interesser: Landskapsbilde, botanikk, fugl, berggrunns- og kvartærgeologi.

Status: Landskapsvernområde (foreslått).

41 VRANGBEN

Råde kommune

Type: Kystlandskap

Elementer: Øy med vindeksponert kystskog og små strandenger. Naturlig blikkfang og skjerm mot småbåthavn og campingplass ved Åvensundet.

Interesser: Landskapsbilde, friluftsliv.

Trusler: Ingen kjente.

42 KUREFJORDEN MED TASKEN OG ÅVEN

Råde og Rygge kommuner

Type: Kulturlandskap

Elementer: Grunt fjordområde omgitt av hagemarker med edelløvskog, eikelunder og einerberg. Mellom Nordre og Søndre Tasken: Tidligere hagemark med gamle lindetrær, søyleeiner og nyperose. Hekkende hornugle observert for noen år siden. Ved Åven (gården) to lignende, men mindre områder, det ene fortsatt i bruk som beite; avrunda svaberg og lune klover med hagemarksvegetasjon.

Interesser: Landskapsbilde, rikt fugleliv, gamle lindetrær.

Kurefjorden våtmarksreservat.

Trusler: Hogst, utbygging, fjerning av randsoner.

43 ROEROMRÅDET

Rygge kommune

Type: Kulturlandskap

Elementer: Kureåa, steingarder og eikelunder ved Roer, hagemarker/einerberg (bl.a. ved Otterstad). Særmerkete gårdstun.

Interesser: Landskapsbilde, kulturmiljø.

Trusler: Fjerning av randsoner, endring av byggeskikk.

44 TOMB

Råde kommune

Type: Kulturlandskap

Elementer: Romantisk landskaps- og naturpark med flere dammer. Kapell. Beitemark med brakkvannskile og fylkets største eikehage.

Interesser: Landskapsbilde, historisk park, eikehage, fugl.

Trusler: Tilfeldig utbygging i nærområdet.

45 RØRFJELL

Råde og Onsøy kommuner

Type: Fjellaområde

Elementer: Karrig åsdrag 114 m, utsikt. Bratt fjellside ned mot Bjørndalen; trang dal, frodig vegetasjon. Urørt skog.

Interesser: Friluftsliv, landskapsbilde. Bjørndalen; botanikk, dyreliv, landskap.

Trusler: Utbygging, skogsdrift, støy.

46 RÅDE

Råde kommune

Type: Kulturlandskap

Elementer: Østfoldraet - Rådesletta med middelalderkirke, markante eiketrær og forminner, lunder, vassdrag og særmerkte gårdstun.

Interesser: Landskapsbilde, kulturminner, 2 eiketrær, edelløvsog ved kirken.

Trusler: Utbygging/ending av byggeskikk, fjerning av løvtrær.

47 FREDRIKSTADMARKA

Fredrikstad og Rølsøy kommuner

Type: Bymark

Elementer: Parallele karrige åsdrag med produktiv skog i dalstrøkene. Flere dammer og myrdrag, løvrike randsoner ved Veum.

Interesser: Friluftsliv, etablert markagrense. Stordamsmyra naturreservat.

Trusler: Utbygging/ending av markagrensen, intensiv skogsdrift.

48 SEUTELVA

Onsøy og Fredrikstad kommuner

Type: Kulturlandskap

Elementer: Smalt og lukket dalføre med vassdrag, våtmark, vegetasjonsbelter og gammel herregård med terrassehage (Kjølberg).

Interesser: Landskapsbilde, fugleliv. Skårakilen våtmarksreservat.

Trusler: Utbygging, ending av byggeskikk.

Milekart - Seutelva, se tekst side 14

49 MIDTBYGDA

Onsøy kommune

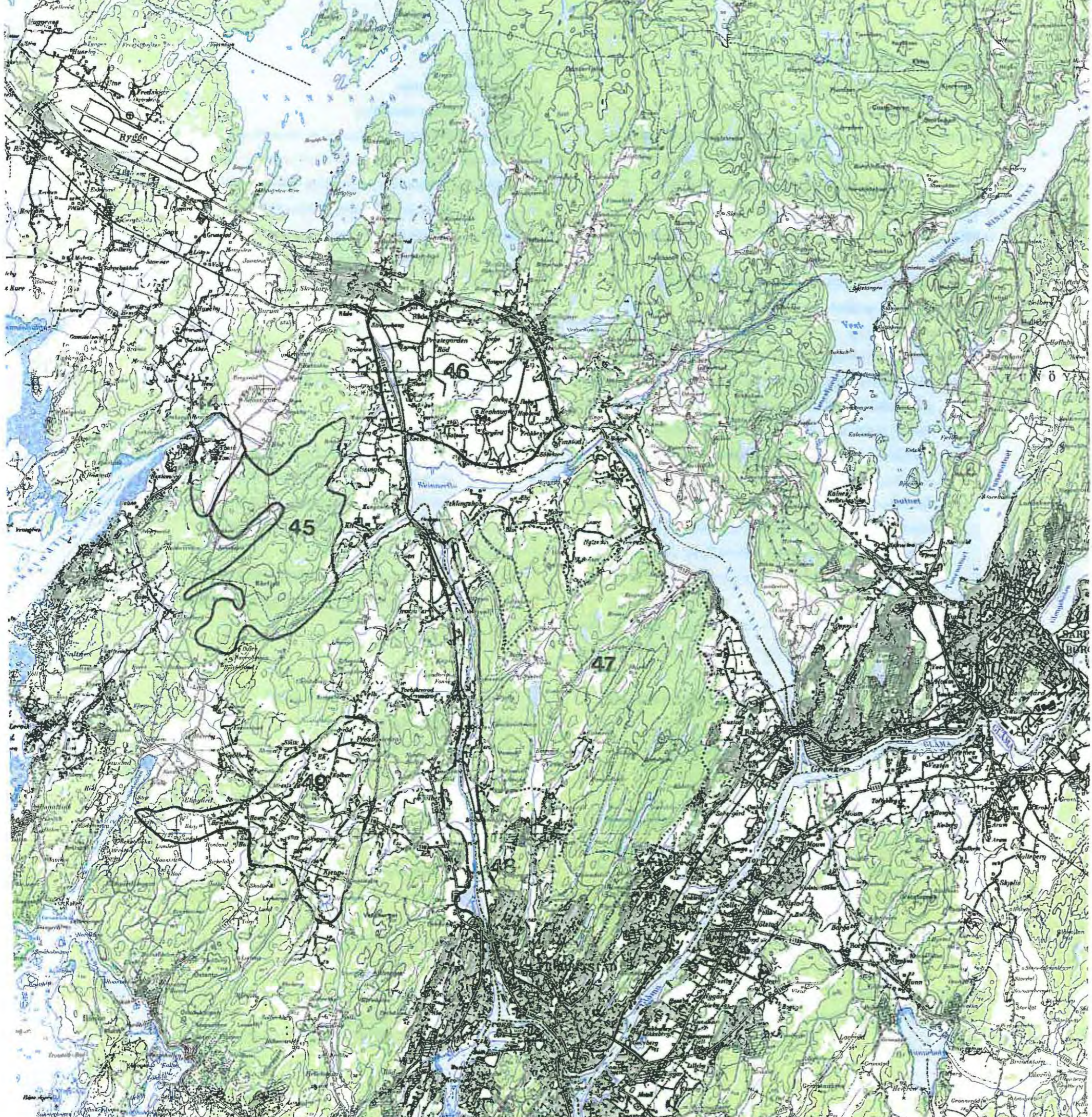
Type: Kulturlandskap

Elementer: Småbrutt jordbrukslandskap sør og øst for kirken. Åkerholmer og bergknauser med eikelunder, edelløvsog og særmerkte gårdstun. Bekker med frodige vegetasjonsbremmer. Svartor. Hagemark ved Torp. Kjennetjernet; næringsrike plantesamfunn, rikt fugleliv. Elingård; historisk hageanlegg med vollgravmotiv. Langs Møllebekken; gravfelt, hagemark, hassel og eik, svartorbelter, foss og damrester (restaureringsplan for museum). Prestegården: hovedbygning og hage. Prestegårdsbekken (damrester).

Interesser: Landskapsbilde, kulturmiljø.

Trusler: Spredt bebyggelse/ending av byggeskikk, fjerning av randsoner og eiketær.

50 KJERRINGÅSEN - RAVNSJØ

Sarpsborg, Våler og Råde kommuner

Type: Fjellaområde

Elementer: Kupert område med flere myrer og tjern og høye karrige åser.

Høyder opp til 214 m. Alpinanlegg ved Kjerringa. Sætertjern sentralt i området. Gammelt kulturlandskap ved Ravnsjø.

Interesser: Friluftsliv, gammelskog, intakte myrer.

Trusler: Avvirkning av karrig gammelskog, skogsveibygging, skoggrøfting.

51 SOLLIOMRÅDET MED VISTERFLO/SKINNERFLO

Sarpsborg, Rolvsøy og Råde kommuner

Type: Kulturlandskap

Elementer: Storslagent og variert landskap i skjæringspunktet mellom Østfoldraet og Glommavassdraget. Frodig elvedal med stryk, løvskograviner og kalkenger(skjellsand). Vide vannflater omgitt av eikebakker, raviner, orebelter og åpen kulturmark. Eikelunder ved Solli kapell - Utneberget, Finstad, Opstad og Rekustad/Rostad. Ravineområde med hagemark ved Ryen, allcer ved Berger og Vister, raviner ved Gretteland. Svartorbrem langs elva Solli-Skinnerflo, eksponerte einerberg. Markante kulturminner; Solli Brug, Desiderias lund, kongeveien; Akeberg-Isebakke-Isebro-Stikka. Bygdeborg Ryen/Visterflo. Stort gravfelt ved Opstad og Tuneskipets funnsted ved Rostad.

Interesser: Landskapsbilde, kulturminner og kulturmiljøer, vegetasjon, flora, vannfugl. Fylkets beste lakseelv. Reservater; Skinnerflo, Solgårds-havna (edelløvskog).

Trusler: Utbygging, hogst, planering, driftsomlegging, veiutbygging.

52 VESTVANNET - ÅGÅRDELVA (ØVRE DEL)

Sarpsborg kommune

Type: Sjøområde/vassdrag

Elementer: Rademt vann/sideløp av Glomma omgitt av skogkledte åssider, øyer og holmer. Åpent slettelandskap på sydsiden, våtmark og eikebakker. Langstrakte, grunne oversvømmingskiler og raviner ved Bjørnland og Toskenes. Utløp ved Isnes, trangt elvegjel med bratte fjellsider omkring Sølvstufossen. Isnes og Grønnfjøtt; frodig kulturlandskap. Kulturminner; tømmer tunnel og hulvei i retning Eidet. Helleristningsfelt ved Kalnes. Bygdeborg vest for Valbrekka.

Interesser: Landskapsbilde, vannfugl, friluftsliv. Verneområde/reservat; Valbrekke/Ågårdselva, Vestvannet S.

Trusler: Utbygging, større terrenginngrep.

53 E6

Sarpsborg kommune

Type: Motorveilandskap

Elementer: Østfoldraet med Tune kirke, Store Tune og gravfelt med hulvei i beitemark ved Kalnes. Utsyn over Vestvannet og over jordbruks-slettene mot Yven-Alvim og videre inn i Borge. Utsyn over Tunevannet fra avkjøringsrampen ved Lekevoll.

Interesser: Landskapsbilde (tilpasset kjørende i høy hastighet).

Viktig innfallsport til landet.

Trusler: Forstyrrende/skjemmende utbygging, uklare tettstedsgrenser, manglende buffersoner.

54 SARPSBORGMARKA - TUNEVANNET

Sarpsborg kommune

Type: Bymark, m.v.

Elementer: Sarpsborgmarka er et nokså lite og smalt område med karrige åsdrag og markerte klover. Bygdeborgene Herresal og Møsal. Åpent utsyn over Tunevannet, med raet og Prestegårdstangen i sør, skogkledde åser langs sidene og lave jorder i nordenden.

Interesser: Kulturminner, friluftsliv.

Trusler: Utbyggingspress. Ved eventuell utbygging bør alternative bymarker(i storkommunen) utlegges i Nipa-området i øst og i Kalnesskogen i vest.

55 STRØMNES - JELSNES - GLENNE

Sarpsborg og Skipvet kommune

Type: Kulturlandskap

Elementer: Elvestrekning med evjer/raviner, løvskog og hagemark langs breddene. Storslagent flodlandskap nordover mot Eidsberg, høy og dominerende åsrygg ved elvedelet i sør. Særpreget evje-/ravinekompleks ved Jelsnes-Aserød, med frodige orebremmer og bratte engbakker på gammel beitemark. Grunne evjer med øyer ved Kinndalen, løvskog og hagemark ved Lunde-Lilleng, ravinedal/hagemark ved Kulerud. Gammel fredet eik ved Glenne. Tradisjonsrikt fløtermiljø ved Furuholmen. Bygdeborg nord for Gryteevja.

Interesser: Landskapsbilde, kvartærgeologi, botanikk, kulturmiljø, vannfugl. Storesand våtmarksreservat.

Trusler: Utfylling, planering, grankultur, fjerning av randsoner.

56 SKJEBERG KIRKE

Sarpsborg kommune

Type: Kulturlandskap

Elementer: Middelalderkirke, gammel prestegård med historisk hage og storslaggen trevegetasjon på markert høyde i åpent slettelandskap.

Interesser: Kulturmiljø, landskapsbilde.

Trusler: Tilfeldig utbygging i nærområdet.

57 HAFSLUND

Sarpsborg kommune

Type: Kulturlandskap

Elementer: Gammelt herregårdsanlegg med storslagne alleer og landskapspark/edelløvsog. Stort gravfelt. Helleristninger.

Interesser: Kulturmiljø, landskapsbilde.

Trusler: Vei- og industriutbygging.

58 NIPA

Sarpsborg kommune

Type: Kulturlandskap

Elementer: Sidearm av Glomma, evjer, noen raviner, innslag av løvskog og gammel hagemark. Tradisjonsrikt industrimiljø ved Issoa innerst i Nipa, og ved Ise Brug: dam og fossefall.

Interesser: Landskapsbilde, botanikk.

Trusler: Utfylling, utbygging, driftsendring, grankultur.

Milekart - Nipa, se tekst side 14

59 SKINTERFJELL - SAUEMYR

Sarpsborg kommune

Type: Tettstedsnært turområde

Elementer: Karrige åsdrag, noen myrer.

Interesser: Friluftsliv, intakte myrer.

Trusler: Utbygging, skoggrøfting.

60 SKJEBERGDAL

Sarpsborg kommune

Type: Vassdrag

Elementer: Fosser, loner, meandere og rester etter gammel industri langs Buerelva. Hagemark, stor einer, våtmark ved Isesjø.

Interesser: Kulturminner, landskapsbilde, friluftsliv, fugleliv.

Trusler: Skogbruk, avvikling av beite.

61 SKJEBERGMARKA - ROKKEFJELLA

Sarpsborg, Rakkestad, Halden kommuner

Type: Fjellaområde

Elementer: Stort kupert område med karrige åsdrag og markerte sprekkesoner.

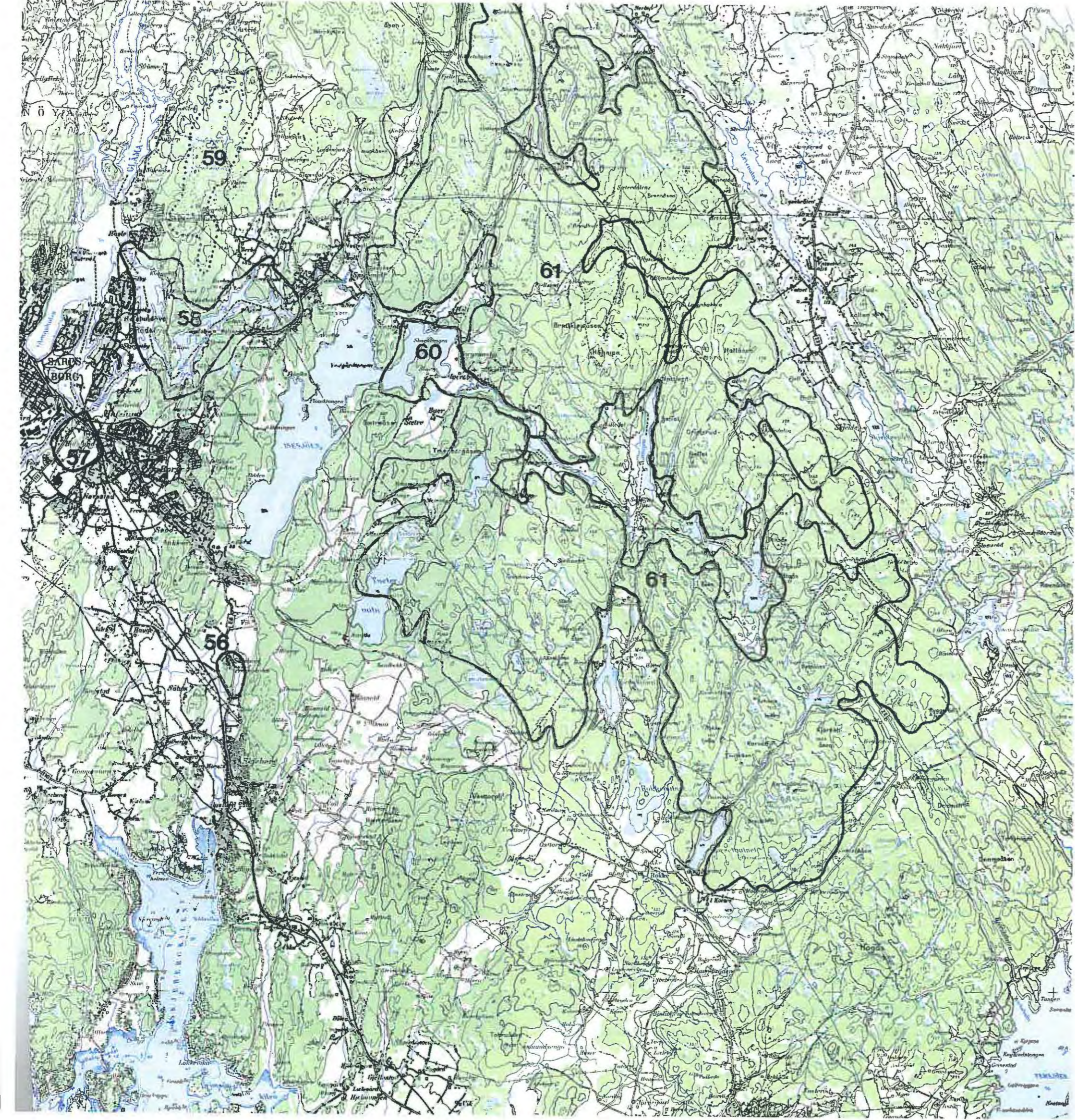
Stort innslag av myr, mange vann i sprekkesonene.

Høyder opp til 209 m. Steinalderboplass på Høgnipen.

Børtevann/Langenområdet viktig del av Skjebergmarka.

Interesser: Friluftsliv, intakte myrer.

Trusler: Skogsveibygging, skoggrøfting (de intakte myrene er lite interessante for skogproduksjon).

62 VESTFJELLA

Aremark, Rakkestad, Halden (og Marker) kommuner

Type: Fjellaområde

Elementer: Variert skogområde. Betydelige arealer karrig skogmark. Det området i fylket som er mest dominert av lysåpne, lavproduktive furuskoger og impedimentmark. Betydelige innslag av gammel skog. Høyder opp til 262 m. Kulturminner; Rivestien, gammelt stifar over Håkabyfjellet, spor etter setring i eldre tid. Restaurert jordkule/kåte ved Kvislersæter.

Interesser: Lite påvirket barskog, åpne myrer. Vestfjella barskogsreservat, Langmyr myrreservat. Friluftsliv.

Trusler: Intensiv skogsdrift, skoggrøfting.

63 STRØMSFOSS

Aremark kommune

Type: Kulturlandskap

Elementer: Frodig og variert landskap langs vassdraget mellom Bøensfjorden og Aremarksjøen, med øyer, sund, nes og buktende elveløp med våtmarksbremmer. Sluser, mølle, eldre bygningsmiljø med hage/park. Tangen; beitet grasslette med svartorbrem og gammel tømmerforbygning langs sidene. Nes; hagemark med monumentale eiker og en lind i bakkene ned mot sjøen. Lund; hagemark langs strandsonen sør for gården. Store eiker i innmark ved Bergstrøm. Strøm og Nes. Karrig og lite berørt naturlandskap i nordre del (Strøm-Bøen).

Interesser: Landskapsbilde, kulturmiljø.

Trusler: Fjerning av løvvegetasjon, endring av byggeskikk. Nordre del; skogsdrift i strandsonen.

64 BØENSÆTER

Aremark kommune

Type: Kulturlandskap

Elementer: Komplette gammelt husmannsmiljø med bebyggelse, hagemark og vegetasjonsbilde.

Interesser: Kulturmiljø, landskapsbilde, engflora. Referanseområde. Museal restaurering og skjøtsel etablert.

Trusler: Skogsdrift langs vestsiden av Sætertjernet.

Utsnitt fra Smaalehnenes Amt over områdene mellom Haldenvassdraget og Store Le. Kartet er svært detaljert i grensetraktene, og viser mange avsidesliggende husmannsplasser. Av en eller annen grunn er Bøensæter, nevnt allerede i matrikkelen av 1723, ikke tatt med.

65 STORE LE

Aremark og Marker kommune

Type: Sjøområde

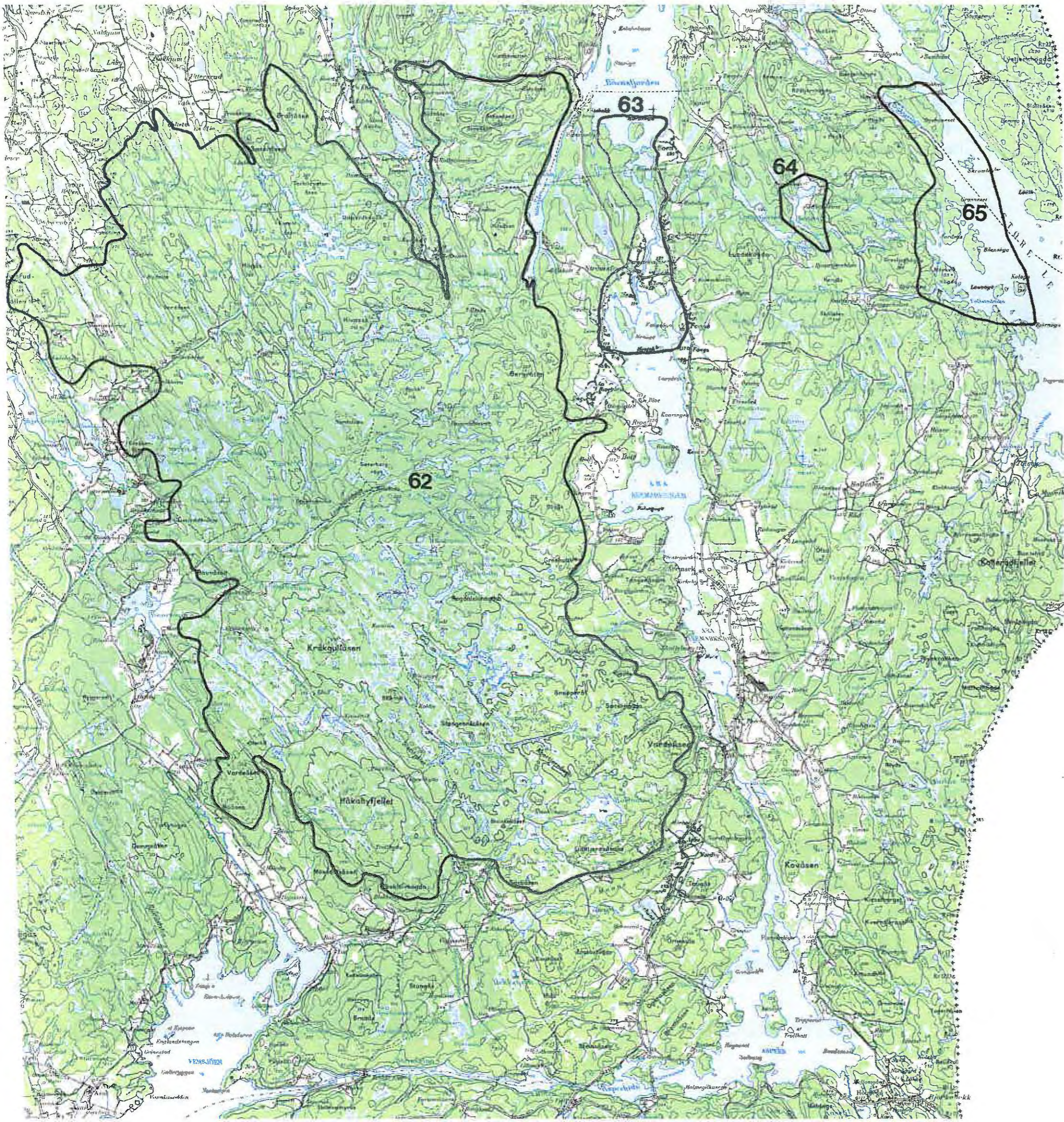
Elementer: De mest intakte og varierte deler av strandsonen på norsk side.

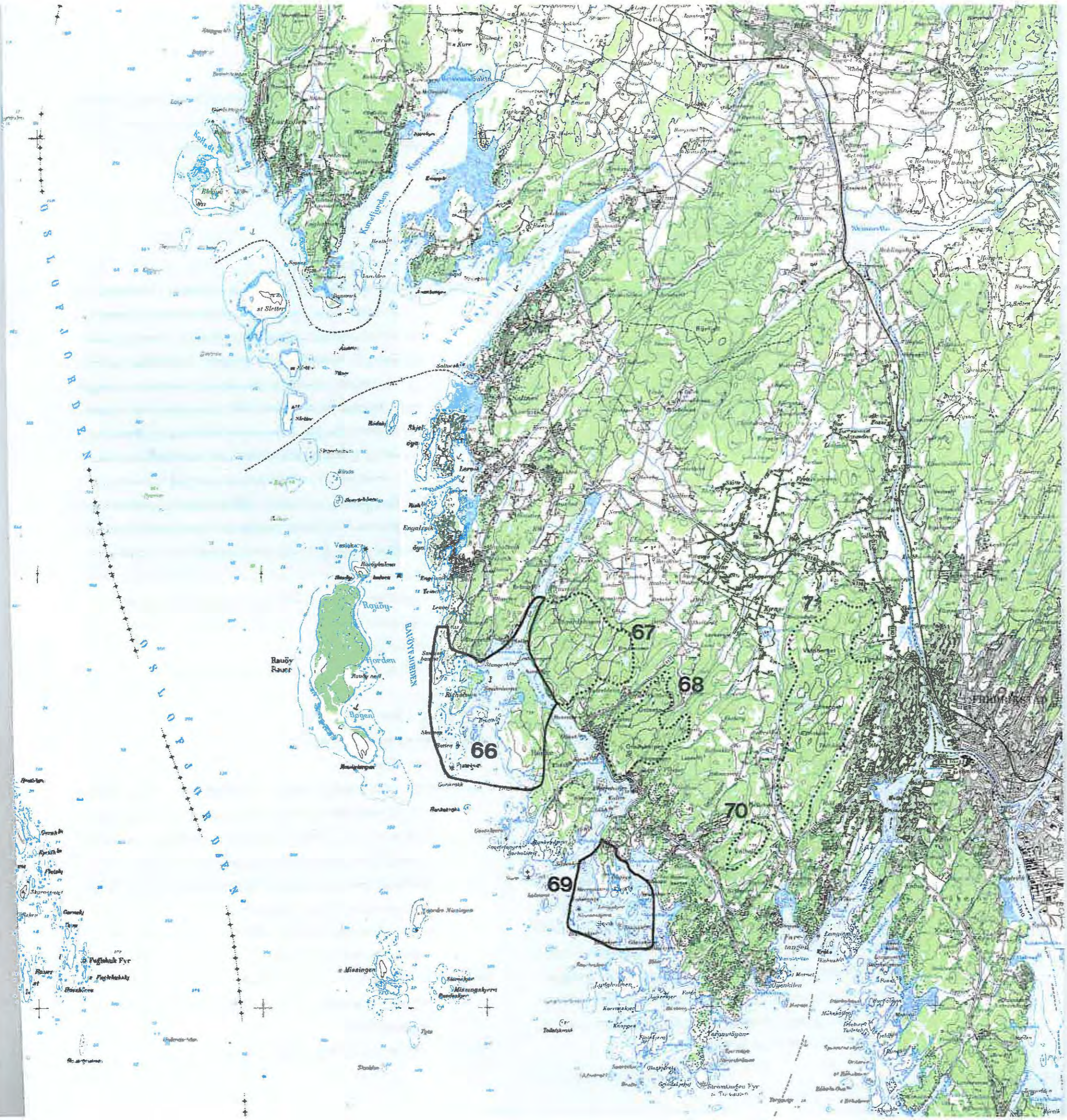
Viker, kiler, nes og holmer, store partier med gammelskog. Gamle, rike slåttenger ved Omvik (1976). Klebersteinsbrudd ved Sætervika.

Interesser: Landskapsbilde, friluftsliv, fugleliv (Pollstadvika).

Trusler: Inngrep (hyttebygging, skogsdrift) i strandsonen.

72 KRÅKERØYMARKA

Kråkerøy kommune

Type: Tettstedsnært turområde

Elementer: Små åsdrag med karrig kystfuruskog og randsoner med eik. Bygdeborg ved Rød, steinalderboplass (steinhytta).

Interesser: Friluftsliv, landskapsbilde.

Trusler: Motorisert bruk, utbygging, avskjæring.

73 VESTRE KRÅKERØY

Kråkerøy kommune

Type: Kystlandskap

Elementer: Intakt kystsoner med skjærgård, øyer, våtmarksområde og kulturlandskap med hagemark og eikelunder.

Interesser: Landskapsbilde. Friluftsliv. Goenvad våtmarksreservat.

Trusler: Tilfeldig inngrep i vegetasjon og terreng.

74 BJØRNEVÅGEN

Kråkerøy kommune

Type: Kulturlandskap

Elementer: Særpreget lite område med edelløvsog, hagemark og våtmark.

Sørvendt, skjermet lisone med hasselskog, gamle almestuver, store eiker, urterik tørreng og litt svartorstrandskog. Hagemark med eikehage, svaberg med einer, slåpetom og furu, og strandeng/våtmark. Jorder randet av eikebryn. Karrige åsdrag med kystfuruskog, utsyn og markant gravrøys.

Interesser: Landskapsbilde, gamle styvingstrær, botanikk. Friluftsliv.

Fomminne; Lunderamsa (langrøys med åpent gravkammer).

Trusler: Tilfeldige inngrep i vegetasjon og terreng.

75 VESTRE HVALER

Hvaler kommune

Type: Kystlandskap

Elementer: De ytre deler av Vesterøy, Spjærøy og Asmaløy utgjør fylkets største vindeksponerte kystområde med glattskurte svaberg og knauser. Vikertangen-Brattestø; grunne vik og kiler, strandenger, lynghei, rullesteinstrand. Kystkultur; Brattestø-Huser. Spjær; myr og vindeksponert vegetasjon. Jettegryter og rullestein på Spjærodden. Vesterøy; store og svært vindeksponerte områder, berggrygger med furuskog, lange kiler med enkelte sandstrender og strandenger og lune klover med frodig vegetasjon. Store jettegryter (Kjerringtangen). Gammel kystkultur; Kuvauen-Vauer og til dels Paperhavn.

Interesser: Landskapsbilde, kulturmiljø, kvartærgeologi, botanikk og fugleliv.

Friluftsliv. Akerøya; naturreservat, festningsruin, åpent beitelandskap. Sørvestre Asmaløy; landskapsvernområde(foreslått).

Trusler: Utbygging, slitasje, båtliv, tung tilrettelegging.

76 KIRKEØY

Hvaler kommune

Type: Kystlandskap

Elementer: Fylkets mest intakte og representative landskap i kystsonen. Store sandområdet; del av ytre ra med store sandstrender, særpreget gammel sandfuruskog, gamle flygesanddyner, strandenger med orkideer (Ørekroken), rullesteinstrender, vindeksponert kystfuruskog, jettegryter og hustufter fra vikingtid/middelalder (Sjursholmen). Rødshue-Storrød; åpne svaberg, rullestein, svært vindeksponert kystbarskog, spor av omfattende steinhogging. Bølingshavn; kystkultur, bygningsmiljø; Hvaler kirke-Arekilen-Holtekilen; kulturlandskap med middelalderkirke, særmerkte gårdstun (prestegården, Kjølholt og Svanekil), frodige randsoner og landets største svartorskog. Botnekilen/Stafsengkilen; lunt skjærgårdslandskap med skogklede øyer og holmer, trange sund og kiler, strandenger og hagemarker med eik og einer. Tradisjonsrikt bygdemiljø ved Botne.

Interesser: Landskapsbilde, kvartærgeologi, kulturmiljø/kulturminner, botanikk og fugleliv. Friluftsliv. Arekilen naturreservat (tjern/våtmark og svartorskog).

Trusler: Utbygging, slitasje, båtliv, tung tilrettelegging.

77 ØRA - NES

Fredrikstad og Borge kommune

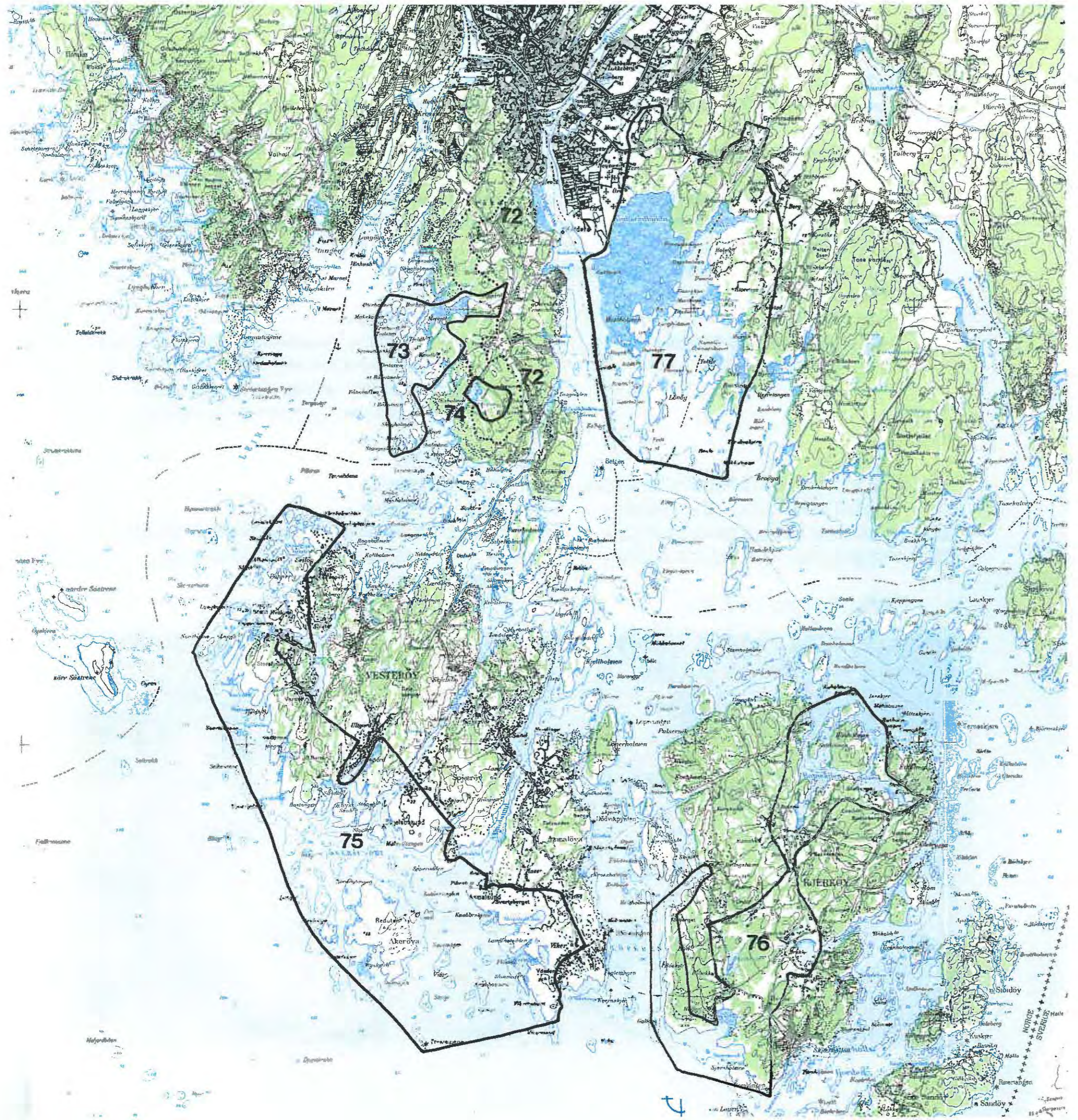
Type: Kulturlandskap

Elementer: Øra; landets største estuar. Siv- og takrørbelter, svaberg, skjærgård med beiteutformet vegetasjon. Østsidenmarka; militært øvingsområde/bymark med grassletter, eikelunder, kystbarskog, orestrender og svaberg. Dal; hagemark med eikelunder og einerbakker. Nes; rikt og frodig herregårdslandskap med fylkets største eikeskog (tidligere landskapspark). Beitelandskap med einerberg, eikehager og våtmark/strandenger (Neskilen) 1600-talls hovedbygning i stein, gammelt parkanlegg med dammer og storslagen løvtrevegetasjon.

Interesser: Landskapsbilde, vannfugl, botanikk, hagemarker, kulturmiljø.

Friluftsliv. Øra naturreservat (fredningsbestemmelsene omfatter ikke landskapsbildet).

Trusler: Utbygging, marina, hogst/driftsomlegging.

78 NEDRE GLOMMA

Sarpsborg, Fredrikstad, Borge, Rolvsøy kommuner

Type: Vassdrag

Elementer: Bredt åpent elvelandskap med leirbakker/raviner, frodig løvskog, tradisjonsrike bruks-/industrisamfunn, skipsfart. Hagemarker ved Årum og Vesten. Særmerkete småhusmiljø ved Vesten og Hauge. Særmerkete gårdstun ved Omberg og Sandem. Frodige orebelter ved Moum (ravine), Omberg (Gropa), Torp og Namte. (Gamlebyen, Isegran, Nabbetorp, Lisleby og Sannesund defineres som bylandskap, og er derfor ikke medregnet her).

Interesser: Landskapsbilde. Nærmiljø.

Trusler: Utfylling og gjenbygging langs elvebreddene.
Hogst av oreskog og randsoner.

79 BEGBY

Borge kommune

Type: Kulturlandskap

Elementer: Fylkets største og mest kjente helleristningsfelt, beliggende i beitemark med einerberg, omgitt av lave, flate jorder.

Interesser: Landskapsbilde (fredningen gjelder kun forminnene).

Trusler: Utbygging og annen visuell forstyrrelse i nærområdet.

Milekart - Borregaard, se tekst side 14

80 BORGE KIRKE

Borge kommune

Type: Kulturlandskap

Elementer: 1700-talls kirke, store løvtrær og særmerkete gårdstun med monumental beliggenhet på markert høyde i åpent landskap.

Interesser: Landskapsbilde, kulturmiljø.

Trusler: Endring av byggeskikk, tilfeldig utbygging i nærområdet.

81 HUNN

Borge kommune

Type: Kulturlandskap

Elementer: Fylkets største og mest kjente oldtidspark. Gravhauger, hulvei og steinringer i rekonstruert hagemark. Ravnefjellet bygdeborg.

Interesser: Landskapsbilde (fredningen gjelder kun forminnene).

Trusler: Utbygging, grustak og visuell forstyrrelse i nærområdet.

82 HORNNES

Sarpsborg kommune

Type: Kulturlandskap

Elementer: Åpent landskap med hagemark, bjørkelunder, helleristninger, særmerkt gårdstun og alle. Våtmark i Hornneskilen.

Interesser: Landskapsbilde.

Trusler: Utbygging, driftsendring.

83 E6

Sarpsborg, Borge og Halden kommuner

Type: Motorveilandskap

Elementer: Åpne, uforstyrrede jordbrukslandskap mellom Arum og Ingedal, og videre langs framtidig trase til Svinesund-platået.

Interesser: Landskapsbilde (tilpasset kjørende i høy hastighet).
Viktig innfallspori til landet.

Trusler: Forstyrrende/skjemmende utbygging.

84 BEVØ - TORSØ

Borge kommune

Type: Kystlandskap

Elementer: Intakt kystområde med svaberg og karrige furuåser, og gamle strandsitterbruk. Herregårdslandskap med alle ved Torsø.
Husmannsmiljø ved Langvik.

Interesser: Landskapsbilde, kystbarskog, Friluftsliv.
Torsøma våtmarksreservat.

Trusler: Ingen kjente.

85 GRIMSØ - INGERØ

Sarpsborg kommune

Type: Kulturlandskap

Elementer: Ingedalselva; stilleflytende vassdrag med frodig kantvegetasjon av svartor og hegg i åpent landskap. Øvre del følger en ravine, nedre del omgitt av lave jorder og våtmark med siv og takrør. Høy og bratt åskant mot øst, bygdeborg. Grimsøkilen; våtmarksområde med takrørbelter omgitt av kulturmark, noe svartor og bratte åsskrenter. Hansemakerkilen-Holmen; grunn kile i skjermet daldrag med åpne strandenger og hagemarker, einerberg, svartorbelter, takrørsump og gammelt husmannsmiljø med store syrindratt. Ingerø-Grønnebukta; småbrutt kystkulturlandskap med randsoner, åkerholmer og gammel hagemark. Intakt småbruksmiljø i bukta.

Interesser: Landskapsbilde, botanikk, fugl. Friluftsliv.
Hansemakerkilen våtmarksreservat.

Trusler: Utbygging, småbåthavner, driftsendring.

Milekartdetalj ved Svinesund. Vi ser det gamle fergestedet merket med kryss. Dagens bro går like øst for dette.

86 JELLHAUGEN

Halden kommune

Type: Kulturlandskap

Elementer: Nord-Europas største gravhaug fra vikingtid, nylig restaurert.

Monumentalt blikkfang i slettelandskapet ved E6. Skjemmende bygning (Kinamisjonen) ved foten av haugen. Ved omleggingen av E6 over Viksletta vil Jellhaugen bli liggende synlig fra motorveien, og med god adkomst via nåværende E6 som blir nedklassifisert til lokalvei.

Interesser: Landskapsbilde (kun selve gravhaugen er fredet).

Trusler: Skjemmende/forstyrrende bebyggelse eller anlegg i det åpne landskapsrommet omkring gravhaugen.

87 SVINESUND

Halden kommune

Type: Kystlandskap

Elementer: Trangt sund, høye fjellsider med karrig furuskog. Svinesundbrua.
Gammelt ferjested/kongevei. Festningsverker og bygdeborg.

Interesser: Landskapsbilde, kulturmiljø/kulturminner.

Trusler: Plassering/utforming av ny bru, næringsområder og annen utbygging.

88 RØD - REMMEN

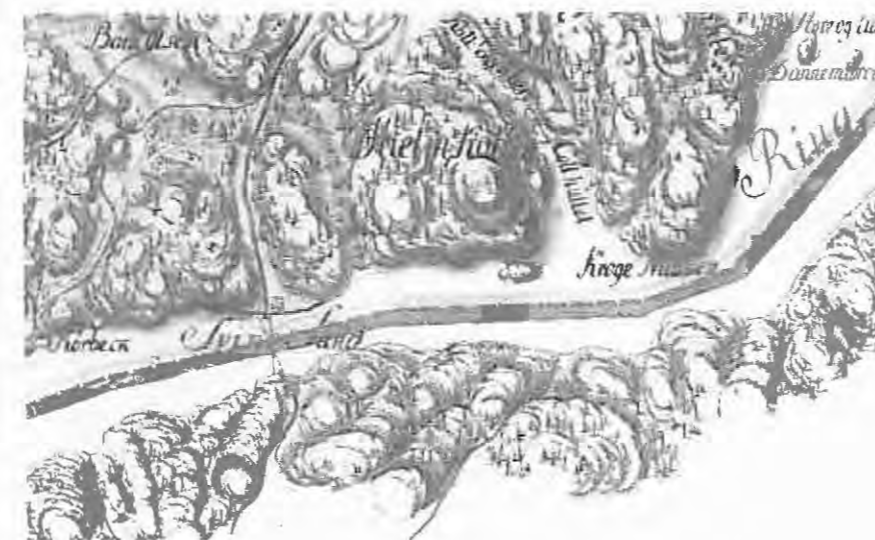
Halden kommune

Type: Kulturlandskap

Elementer: Rød herregård med historisk hage og park. Frodig ravinedal med edelløvskog og store eiketrær ved Remmen.

Interesser: Kulturmiljø, landskapsbilde, botanikk, dyreliv. Nærmiljø.

Trusler: Vegetasjons- og terrenginngrep i Remmendalen. Grankultur.

89 ROKKE

Halden kommune

Type: Kulturlandskap

Elementer: Markant ra-formasjon med sjøer og raviner på hver side. Middelalderkirke, gravfelt, gamle veifar, eikehage (ved Sørbrøden).

Interesser: Kwartærgeologi, landskapsbilde, kulturminner.

Status: Landskapsvernområde (foreslått).

90 HØYÅSMARKA

Halden kommune

Type: Bymark

Elementer: Karrig, høytliggende platå med myrer, slake åsdrag og enkelte tjern. Høyder opp til 236 m. Gammel ridevei Rokke-Veden.

Interesser: Friluftsliv.

Trusler: Utbygging, avvirkning av gammel impedimentskog, skogsveibygging og skoggrøfting.

91 TISTEDAL

Halden kommune

Type: Kulturlandskap

Elementer: Ra-landskap, edelløvsog, alleer, hagemark, svartorbrem langs strender og elvebredder. Foss, gammelt industrimiljø, trang dal.

Interesser: Landskapsbilde, edelløvsog, kulturmiljø. Nærmiljø.

Trusler: Grustak, utsprenging, endring av byggeskikk, nye boliger og annen bebyggelse.

92 ESKEVIKEN - YSTEHEDE

Halden kommune

Type: Kystlandskap

Elementer: Bratte fjellsider mot Iddefjorden, glattskurte fjellsva.

Interesser: Landskapsbilde.

Trusler: Terrenginngrep, utbygging.

93 IDDESLETTA

Halden kommune

Type: Kulturlandskap

Elementer: Intakt system av bekker med randvegetasjon. Allè/veitrær Stumberg-Idd kirke. Vevlen; herregårdslandskap, historisk park.

Interesser: Ørretbekker, landskapsbilde.

Trusler: Bekkelukking/-utretting, fjerning av randvegetasjon.

94 ERTEMARKA

Halden kommune

Type: Bymark

Elementer: Høytliggende, småkuppert område med karrige høydedrag, flere større vann og et stort myrkompleks. Høyder opp til 230 m. Steinalderboplasser og gamle kattis-rester i Bråsundet.

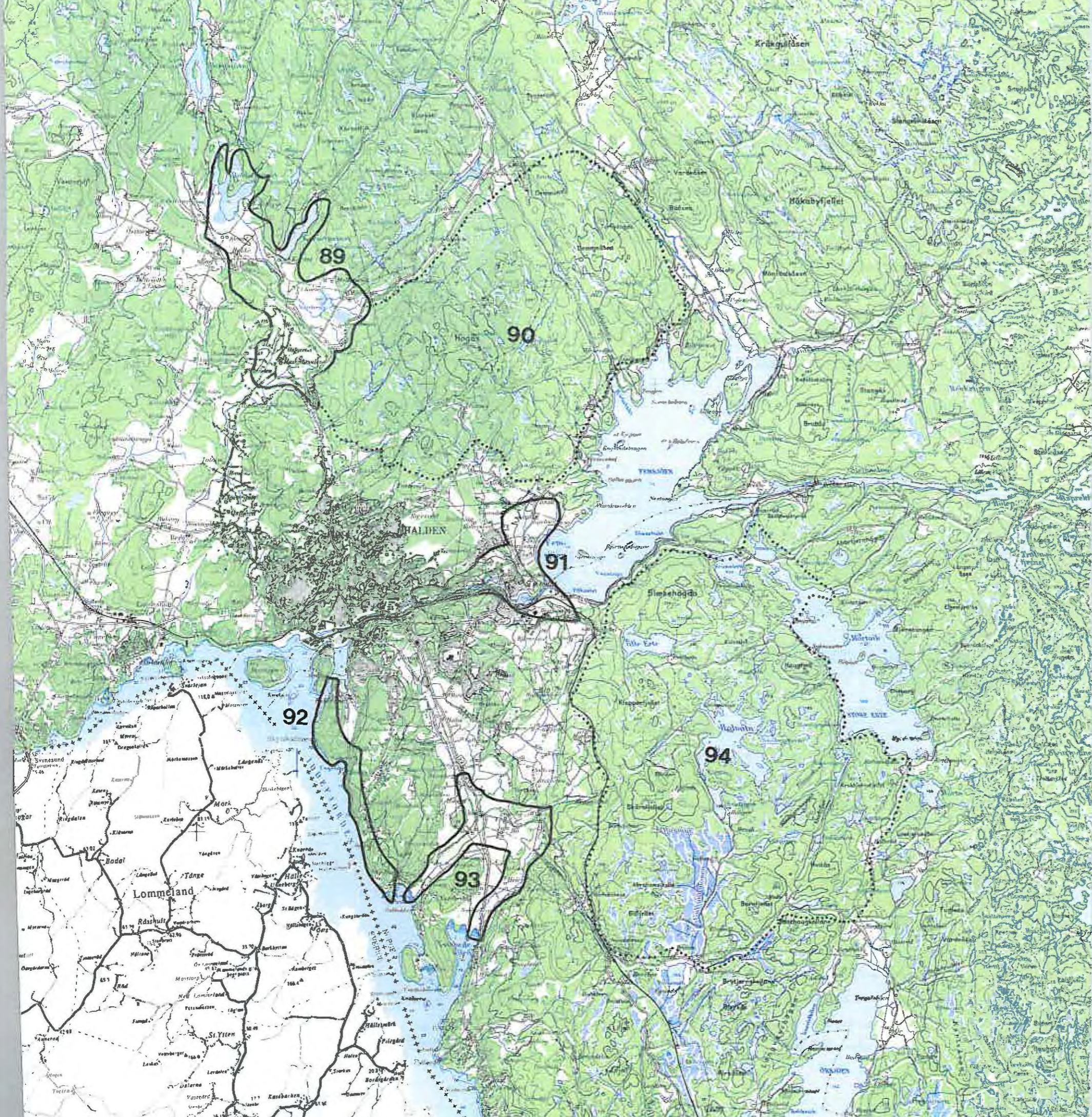
Interesser: Friluftsliv, intakte myrer.

Trusler: Forstyrrende inngrep i randsonen, skogsveibygging, skoggrøfting.

Milekart: Halden og nedre del av Tista på slutten av 1700-tallet.

Flagget omtrent midt på kartutsnittet angir ekserserplass.

95 ANKERFJELLA - LUNDSNESET

Aremark og Halden kommuner

Type: Fjellaområde

Elementer: Karrig, høytliggende område, men også høyproduktive skogarealer.

Dels småkuppert, dels oppdelt i markerte, parallelle åsdrag med høyder opp til 277 m. Stort, tildels sammenhengende innslag av myrer, vann og tjern. Lang og buktende strandlinje mot Boksjø. Store sammenhengende områder med gammel lite påvirket barskog på begge sider av riksgrensen.

Interesser: Intakte naturtyper i barskog. Friluftsliv. Brattetjern og Sund S. barskogsreservater. Lundsneset foreslått barskogsreservat ca. 10 km². Trestickla naturreservat på svensk side 30 km².

Trusler: Skogsveibygging, skoggrøfting.

96 BOKSJØ

Halden og Aremark kommuner

Type: Sjøområde

Elementer: Næringsfattig og lite påvirket innsjølandskap med øyer, holmer og skjær, nes og viker. Fiskeførende grenseelv mellom Søndre Boksjø og Nordre Kornsjø, med meandere og løvskogsbremmer.

Interesser: Landskapsbilde, botanikk, zoologi og limnologi (sårbare fuglearter). Friluftsliv. Tresticklan naturreservat; østre del av Søndre Boksjø.

Trusler: Skogsdrift, forstyrrende ferdsel.

97 HALLERØDÅSEN/PRESTEBAKKEFJELLA

Halden kommune

Type: Fjellaområde

Elementer: Karrige, dels åpne fjellflyer og myrer, høyder opp til 256 m.

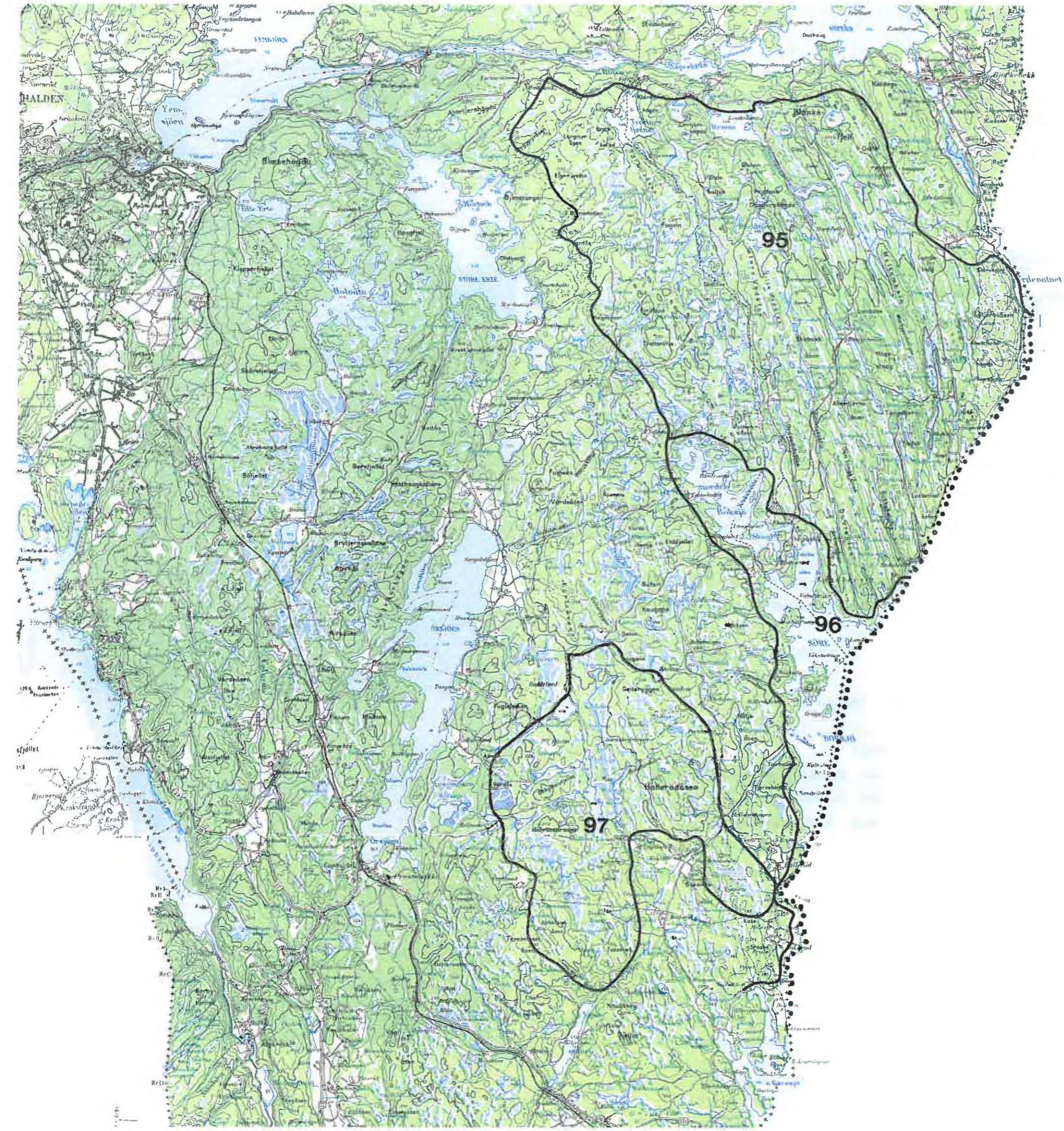
Bergestien, varde- og røysmerket oldtidsvei som krysser Halfardalen og Kavlebruhølet. Rullesteinsåser og flyttblokker.

Interesser: Friluftsliv, lite påvirket naturskog, fylkets største sammenhengende myrkompleks (Prestbakkemosen). Kulturminner. Tranemosen myrreservat.

Trusler: Terrenginngrep, skoggrøfting.

Milekart - Søndre Boksjø ligger delvis i Sverige, delvis i Norge. Legg merke til det helt skogløse landskapet omkring Hallerødsæter. På 1700-tallet var skogene sterkt uthogd og gjenveksten ble holdt nede av beitende husdyr. Husmannsplasser og setre var det nær sagt alle steder. Landsbygda var på den tiden kort og godt i ferd med å bli overbefolket.

98 KORNSJØ

Halden kommune

Type: Sjøområde

Elementer: Næringsfattig og relativt lite påvirket innsjøområde med øyer, holmer og skjær, nes og vikar.

Interesser: Landskapsbilde, friluftsliv, limnologi.

Trusler: Utbygging, forstyrrende inngrep i strandsonen.

99 ENNINGDALEN

Halden kommune

Type: Kulturlandskap

Elementer: Fylkets mest utpregete dalbygd og minst berørte vassdrag, med fosser og stryk, rolige elveløp, åpne vann og jordbruksletter og bratte dalsider. Bunnen av Iddefjorden; intakt elvedelta, takrørbelter og svartorstrandskog. Berby; herregårdslandskap med særmerkt bebyggelse, park, terrassemurer og alleer omgitt av karrige fjellvegger. Bygdeborg, gravrøyser, flyttblokker/hellere, oldtidsvei (St.Olavs klev).

Søndre Enningdalen; kirkebygd, åpen jordbrukslette i dalbunnen og vakkert gårdstun med store trær på Solaugsten. Elgåfossen (Eljafossen); fylkets høyeste uregulerte foss.

Interesser: Landskapsbilde, lakselv, oterstamme, vannfugl, kulturmiljø/kulturminner. Folkåa edelløvskogreservat (svartorskog og takrør). Friluftsliv.

Trusler: Endring av byggeskikk, hyttebygging, ødeleggelse av randsoner.

100 SIGNEBØENFJELLET

Halden kommune

Type: Fjellaområde

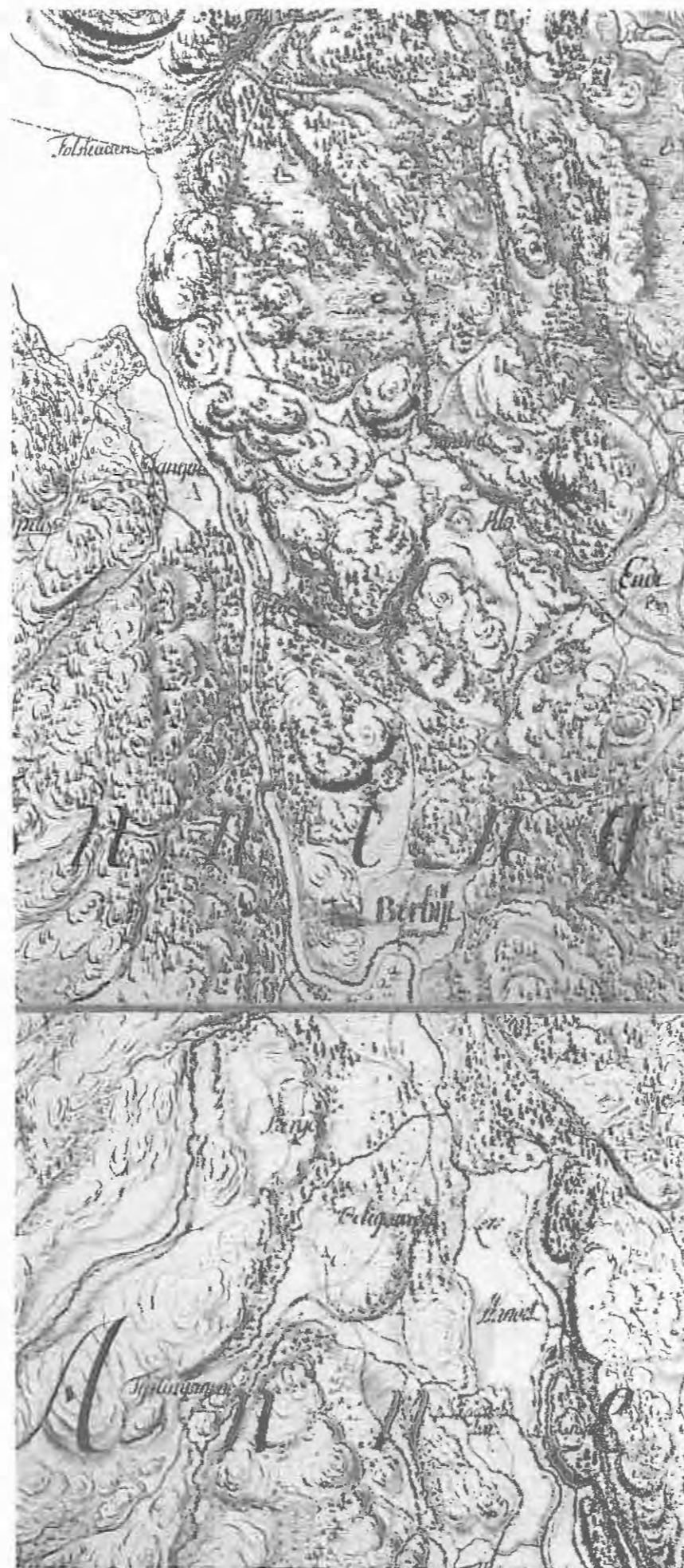
Elementer: Karrig, småkuppert fjellplatå med mange småvann og nesten sammenhengende innslag av myr. Høyder opp til 211 m.

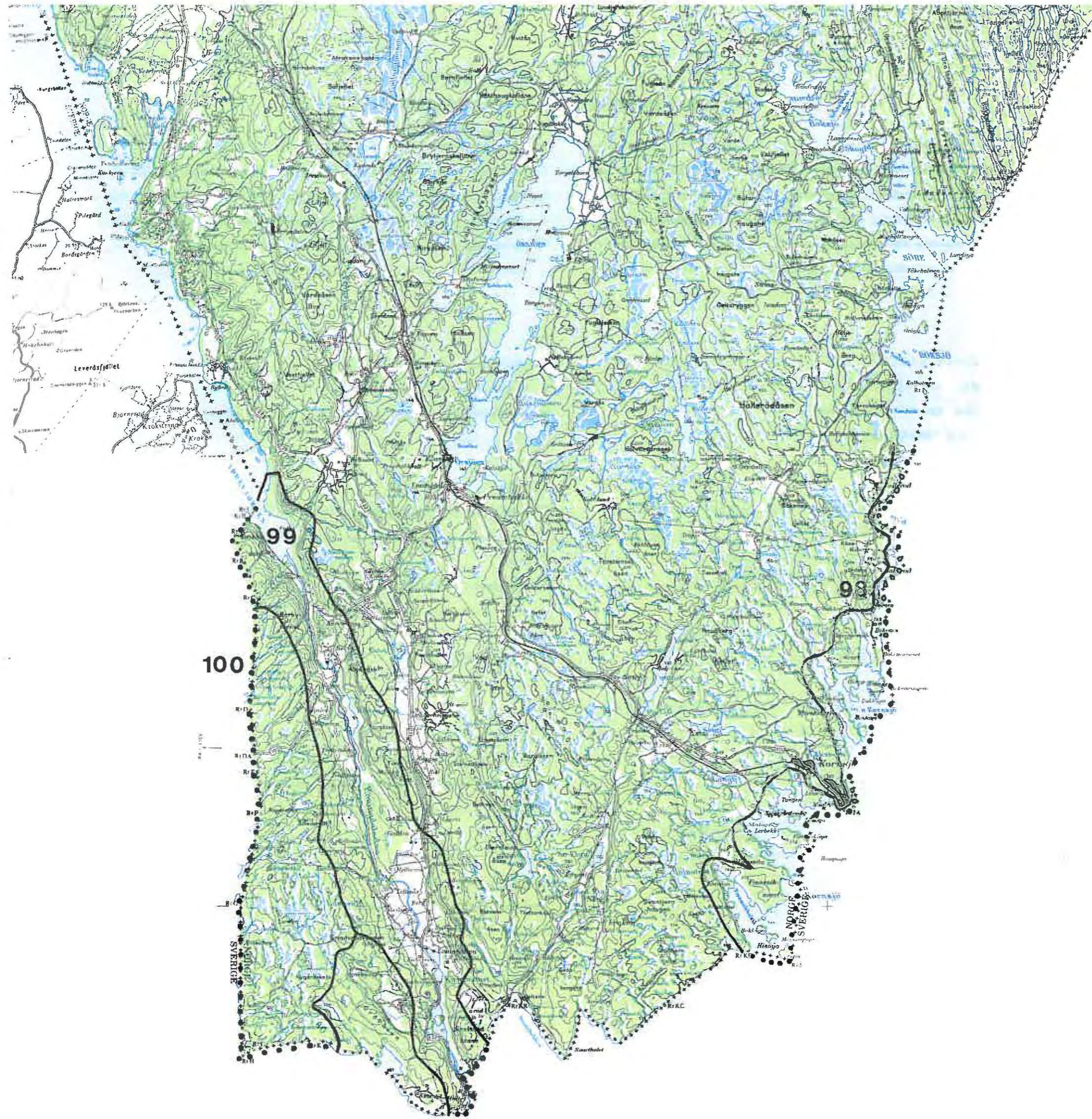
Landskapstypen fortsetter på svensk side.

Interesser: Landskapsbilde, intakte myrer, friluftsliv.

Trusler: Skogsveitbygging, myrgrøfting (hyttebygging).

Milekart - "Berbye Herregård" ligger sentralt i dette kartutsnittet. Av militære hensyn var milekartene meget nøyaktige langs riksgrensen og kartet viser godt det nåværende veisystemet. Både Ramm og Munthe var "Capitaine". Til tross for detaljrikdommen er ikke den nå så godt kjente oldtidsveien (Olavsleden) tegnet inn der den krysser dalføret øst/vest ved vadestedet i nordenden av "Rørswander".

VIKTIGE LANDSKAP AV LOKAL BETYDNING - INNSPILL TIL ET KOMMUNALT REGISTER

Mange viktige landskapsområder ligger i en slags gråsoner mellom det regionale og det lokale ansvarsområde. Nedenfor følger en kommunevis oversikt over enkelte verdifulle kulturlandskap som ligger tett opp til de regionale områdene omtalt i denne rapporten. For ikke å undergrave de regionale verneinteressene i 100-metersbeltet, er ubebygde eller lite påvirkede kystlandskap og soner langs hovedvassdragene ikke tatt med i denne lokaloversikten.

Hobøl

Hobøelva, nedre og midtre del. Forvaltnings-/verneplan under utarbeiding i kommunal regi.

Hollebøl. Gårdstun, randsoner. Løvtrær.

Unås. Store eiketær i innmark.

Spydeberg

Spydeberg kirke - Prestegården - Bjaberg - Eikeberg. Kulturmiljø, løvtrær, hagemark.

Forøvrig vises til kommunal kulturlandskapsplan, 1992.

Askim

Se temakart utarbeidet i forbindelse med tidligere generalplan.

Trøgstad

Trøgstad kirke. Steinkirke fra middelalderen og bygdetun med åpent landskap mot vest.

Båstad. Ravineområder mot Øyeren.

Eidsberg

Se miljøvernmyndighetens rapport nr. 5-1990; Ressursregistrering og vurdering, Eidsberg kommune.

Marker

Sør for Kroksund (Rakkestad).

Jåvall - Heen.

Ørje - Lifjorden. Kulturmiljø, løvvegetasjon, hagemark.

Ottereid, kulturmiljø. Jfr. Flerbruksplan for Haldenvassdraget (tema kulturvern), utsendt fra Østfold fylkeskommune 16.6.1983.

Områdene nevnes med stedsnavn og enkelte supplerende opplysninger, men er ellers ikke nærmere definert eller kartfestet. Oppstillingen er altså ikke fyldestgjørende, og må kun betraktes som et innspill fra miljøvernmyndighetens side til et mer omfattende kommunalt register. Vi anbefaler at kommunene og landbruksstatene arbeider videre med dette, både faglig og forvaltningsmessig.

Moss

Kambo. Kulturmiljø, eikelunder m.v.

Jfr. miljøvernmyndighetens innspill til temakart av 5.10.1987 for området Mosse-skogen - Kambo.

Våler

Sæbyvannet med Fosseberget.

Se forøvrig miljøvernmyndighetens innspill til temakart, datert 11.2.1986.

Skiptvet

Se miljøvernmyndighetens innspill til temakart til kommuneplanen, 1989.

Rygge

Rygge kirke - Bjølsen.

Råde

Akersbekken. Velutviklet kantvegetasjon på nedre del.

Råde Vest (Sogn - Grimstad - Huseby - Arneberg).

Se forøvrig miljøvernmyndighetens innspill til temakart til kommuneplanen, 21.1.1988.

Sarpsborg kommune

Kalnes- / Visterskogen.(Tune)

Spydevoll. Hagemarker, elvemeandere.(Varteig)

Storedal - Ullerøy Vest. Tillegg til det regionale området nr. 82

vestover til Talbergsundet og Hunn.(Skjeberg)

Ingedal Kirke.(Skjeberg)

Rokkeræet fra Stenane til Sandbeck, og slettene sørover til Oremo.

Ra, oldtidsvei, fornminner, løvtrær.(Skjeberg)

Onsøy

Nordre Midtbygda (Mollestad - Valle - Ek - Bossum - Fjærå).

Fredrikstad

Glemmen Gamle Kirke.

Borge

Området Borge Kirke - Torsnes Kirke. Tillegg til de regionale områdene nr. 80 og 81, omfattende områdene på vestsiden: Fra Opphus i nord til og med Torsnes Kirke (Holm) i syd.

Kråkerøy

Se miljøvernavdelingens innspill til temakart til kommuneplanen, juni 1989.

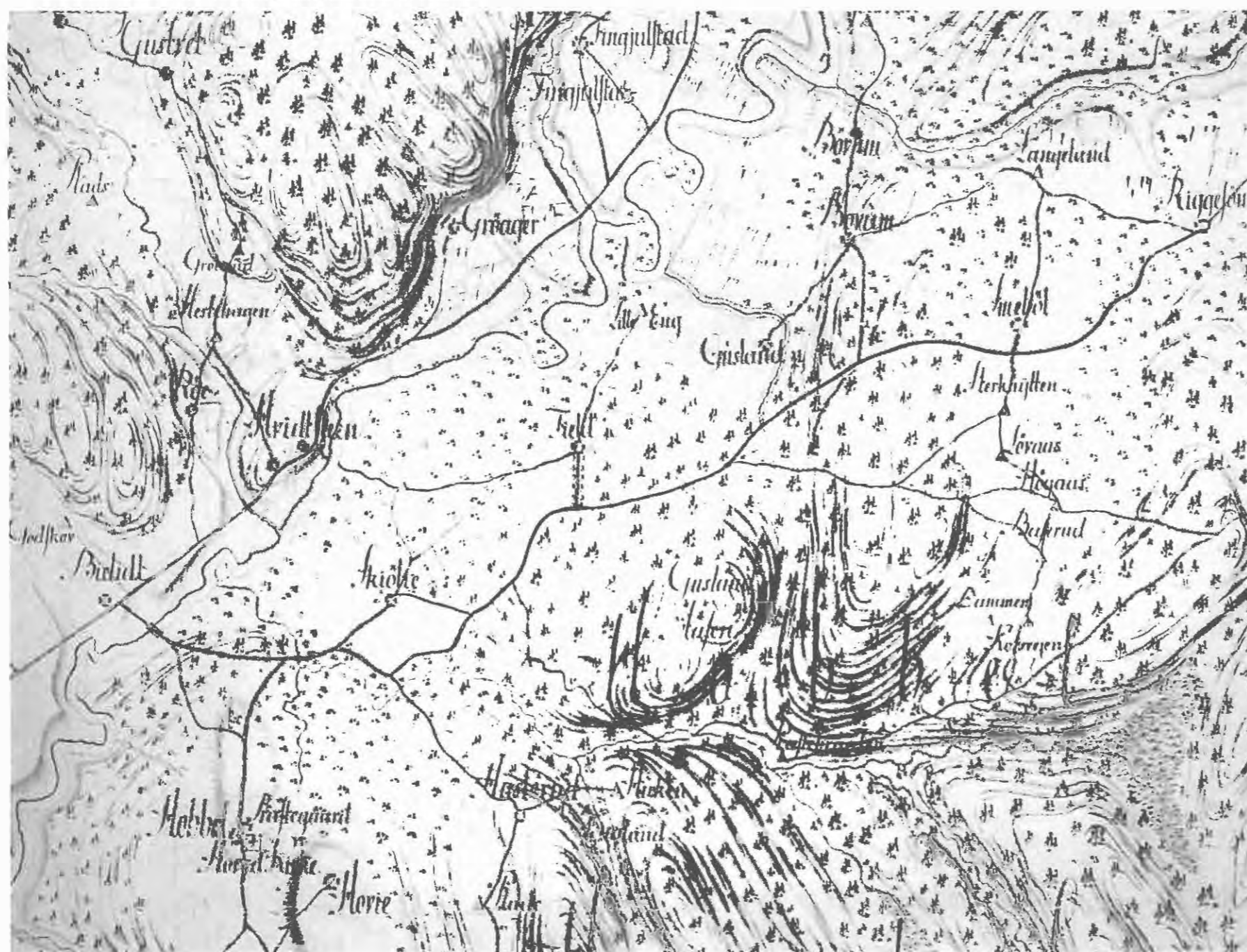
Hvaler

Skjelsbusundet
Nordre og Søndre Sandøy, Singløy,
Herføl, Lauer og Tisler.

Aremark

Aspestrand. Lunder, forminner.
Holmegil. Eikelunder.

Milekart med Hobøl kirke og prestegård nede til venstre.

Sammendrag

Rapporten tar sikte på å gi en samlet framstilling av de mest verdifulle og sårbare landskapsområdene i fylket.

Områdene er definert som Østfoldlandskap av regional betydning. Begrepet landskap er her et sammenfattende uttrykk for naturtyper, kulturlandskap og friluftsområder. Begrepet *regional betydning* er et signal om at miljøvernavdelingen vil gi økt oppmerksomhet vedrørende forvaltningen av disse områdene.

Rapporten omfatter 100 områder fordelt på følgende hovedtyper av landskap: Kulturlandskap, kystlandskap, sjøområder og vassdrag, bymarker og tettstedsnære turområder, fjellaområder og motorveilandskap.

Utgiver: Fylkesmannen i Østfold / Miljøvernavdelingen
Postadresse: Postboks 325, 1502 Moss • Tlf: 69 25 41 00
Rapportens tittel: ØSTFOLDLANDSKAP AV REGIONAL BETYDNING, 2. reviderte utgave.
Forfatter: Vidar Asheim
Redigering og utarbeiding av kartdel: Knut Arild Melbøe
Lay-out: Knut Arild Melbøe & Tor Schmedling
1ste utgave 15. september 1990, rapport nr. 8/90 • ISBN nr. 82-7395-050-6
2. reviderte utgave, 15. mars 1993, rapport nr. 1/93 • ISBN nr. 82-7395-081-6

ILLUSTRASJONER PÅ OMSLAGET

1ste omslagsside: *Fotografi av Helge Eek - 1989*

2dre omslagsside: *Utsnitt av Geelkercks kart, nærmere omtale side 14*

3dje omslagsside: *Utsnitt av kart over Smaalehnenes Amt, nærmere omtale side 14*

4de omslagsside: *Oljemaleri (87 x 100 cm) "Reisen" av Einar Sigstad - 1992*

Øvrige fotografier: *Vidar Asheim dersom ikke annet er angitt.*

